ОЛЕКСАНДЕР КОЛЕССА:

ПІВДЕННО-ВОЛИНСЬКЕ ГОРОДИЩЕ І ГОРОДИСЬКІ РУКОПИСНІ ПАМЯТНИКИ XII – XVI В.

I. — III.

Відбитка з Наукового Збірника Українського Університету в Празі т. I.

ПРАГА.
НАКЛАД УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ПРАЗІ.
ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ В ПРАЗІ.
1923.

Високоповажаному
Професорови Евг. Ал. Лацкому
на добрий спомин
тоже
автор.
В Празі д. 12/X 1923.

ОЛЕКСАНДЕР КОЛЕССА:

ПІВДЕННО-ВОЛИНСЬКЕ ГОРОДИЩЕ

І ГОРОДИСЬКІ

РУКОПИСНІ ПАМЯТНИКИ

XII - XVI В.

I. — III.

Відбитка з Наукового Збірника Українського Університету в Празі
т. I.

ПРАГА.
НАКЛАД УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ПРАЗІ.
ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ В ПРАЗІ.
1923.

Олександер Колесса:

Південно-волинське Городище і городиські рукописні памятники XII—XVI в.

I.

Городище і городиські рукописі XII—XVI в.

Між тими українськими землями, що відіграли в давнину визначну ролю в історії нашого політичного життя і нашої культури одно з перших місць займає Волинь. З нею звязана одна з давнійших історичних згадок про назву нашої рідної землі — Україна.[1]) З волинської землі дійшов до нас цілий ряд старинних памятників нашої мови — перґамінові рукописі почавши від XII в. Волинська літопись належить до найзамітнійших творів нашого письменства. Овіяна вона місцями подихом живої народньої традиції, пронизана зразками високої поезії. На Волині написана знаменита Пересопницька Евангелія, якої перґамінова рукопись із р. 1556 відіграє таку важну ролю в історії українських перекладів святого письма, і має велике значіння для історії нашої мови, а почасти (мініятюри, орнамент) — й історії нашого мистецтва.

Про значний розвій старинного мистецтва волинської землі свідчать його останки, що переховалися до наших часів в її давніх осередках.

[1]) Ипатьевская Лѣтопись: Полное собраніе русскихъ Лѣтописей. Изд. имп. археогр. коммисс. т. II. Спбургъ 1908. стор. 732, 889. Порівн. також М. Грушевський. Історія України-Руси. Львів. 1900. стор. 10.

До своїх вершин дійшло мистецтво і культура Волині в другій половині XIII в. за часів високо просвіченого князя Володимира Васильковича, про якого з такими похвалами говорить волинська літопись під р. 1289: „Влодимѣръ же бѣ разоумѣꙗ притъчѣ и темно слово и повѣстивъ со епп҃мъ много ѿ книгъ зане бы҃ книжникъ великъ и философъ ꙗкого же не бы҃ во всеи земли и ни по немь не боудеть“ [1]) — та вичислює подрібно церкви і будинки, які він велів побудувати та й иньші памятники мистецтва і письма, якими він обдарував церкви і монастирі.

Подаю тут виїмки із сего богатого спису — на скільки він відноситься до книг:

Зроуби горѡ҃ . . . и наре҃ имѧ емоу Каменець . . . и цр҃квъ постави Бл҃говѣщенїа ст҃ыа Бц҃а . . . и еѵ҃лїе опрако҃ оковано сребро҃, апл҃ъ опракось и пара҃ѧ, и съборникь, ѿца своего тоуто҃ положи, . . . тако҃ и оу Бѣлскоу пооустрои цр҃квъ, иконами и книгами; оу Волѡ҃имери҃ . . . еѵ҃лїе списавь и окова сребрѡ҃ и да ст҃ои Бц҃и и апл҃ъ списа опрако҃, ст҃ои Бц҃и, . . . въ манастырь въ свои апл҃ы да еѵ҃лїе опрако҃ и апл҃ъ са҃ списавь и съборникъ великыи. ѿц҃а своего тоуто҃ положи . . . и мл҃твеникь да вь епк҃пью Перемышльскоую, да еѵ҃лїе опрако҃, оковано сребрѡ҃ съ же҃чюго҃, са҃ же съписа҃ бѧше, а до Чернѣгова пославь въ епк҃пью еѵ҃лїе опрако҃ золотѡ҃ писано, а оковано сребрѡ҃ съ же҃чюго҃ . . . в Любомли҃ . . . еѵ҃лїе списа ѡпрако҃ окова е все золото҃, и каменїемь дорогы҃, съ же҃чюго҃ . . . а дрꙋгое еѵ҃лїе опрако҃ же волочено ѡловирѡ҃, и цѧтоу възложи на не с финиптѡ҃. а на неи ст҃аа мч҃нка Глѣбь и Борисъ, апл҃ъ опрако҃, прологы списа в҃і мц҃а изложено житїа ст҃ы҃ оц҃ъ, и дѣанїа ст҃ы҃ мч҃нкь . . . и мѣнеи в҃і списа и триѡ҃, и охтаи и ермолои списа же и слоужебни҃ ст҃омоу Геѡргїю, и мл҃твы ве҃рнїи и оутрьнїи списа особь молитвеника, млтвени҃ же коупи҃ в протопопиное и да на не҃ и҃ гриве҃, коу҃ и да ст҃моу Геѡгїю. . . . в Берестїн же . . . постави и цр҃квъ ст҃го Петра, и еѵ҃лїе да опрако҃ ѡковано сребро҃. [2])

Книг, які він придбав, казав переписати або і „сам списавь“ вичислено 47 (в тім 12 книг Прольогів і 12 книг Міней),

[1]) Ипатьевская Лѣтопись . . . loc. cit. стор. 913.

[2]) Ипатьевская Лѣтопись loc. cit. II. стор. 925—927.

окрім невідомого числа книг, які він дав до церкви в Більську.

Де поділася богата спадщина по сім висококультурнім князю? Чи не переховалися бодай деякі з тих памятників до наших часів під ріжними назвами тих рукописів, що їх до тепер знає фільольогія?

Деяку підставу до розвязки сього питання може нам дати докладнійший розслід старинних волинсько-українських рукописів у звязи з тими політичними і культурними центрами, в яких або близько яких жив і працював князь Володимир Василькович.

Взагалі, розслід наших старинних памятників у звязи з тими осідками, де вони були написані, або, коли сего докладно не знаємо, хоч вказівки на те, висновані з вісток про місце, де памятники ті переховувалися, — може дати важні висліди для староукраїнської діялєктольогії та трівку основу до поділу наших старинних памятників на територіяльні ґрупи.

Значне число волинських старинних рукописів надається до такого розсліду.

Тут хотів би я звернути бачнійшу увагу на одну ґрупу памятників південно-волинських та на старинний, забутий тепер і не розсліджений культурний осередок, де вони були написані або переховані — на монастир в Городищі.

На широкому просторі України є велике число осель, що мають назву Городище. Є їх чимало і у волинській землі. Я маю на думці Городище положене над Бугом, недалеко Белза і Сокаля — отже в південній части Волині, якої головним осередком був Володимир Волинський, одна із столиць князя Володимира Васильковича.

Р. 1902. переглядав я, як консерватор віденської центральної комісії для зберігання памятників старини, бібліотеки василіянських монастирів у Галичині і робив у них палеоґрафічні студії.[1]) Записи на старинних рукописях з XII—XIII в. т. зв. Христинопільськім Апостолі, і т. зв. Бучацькім Евангелію, що вказували на монастир у Городищі — спонукали мене оглянути

[1]) Деякі замітки про памятники нашої мови і письменства, що зберігаються у василіянських монастирях у Жовкі Крехові і Христинополі — оголосив я в звідомленню консерваторів т. III. за листопад і грудень 1902 р. с. 2—3. Втому часі відкрив я у василіянській бібліотеці в Лаврові відривки 3-х українських рукописів і видав їх п. н. „Лаврівські Пергамінові Листки з XII - XIII. в. (Записки Н. Т. і Шевченка т. LIII. Льв. 1903.).

сю оселю, а також монастир о. о. Василіян у Христинополі, де оба сі памятники колись зберігалися.

Се Городище нині невеличка оселя. Сама її назва вказує на те, що вона стоїть на місці, де був колись город. — Який? — Невідомо. Вістки, які бачимо в історичних джерелах, що відносяться до західної України, — дуже скупі особливо для X—XII віків.[1]) Не полишили нам сі джерела навіть безпосередних і докладних вісток про найдавнійші історичні осередки волинської землі — про город Червень і город Волинь. Можемо щойно при помочі деяких вказівок та вмілих комбінацій означити місце, де лежали ті городи.[2])

Тим труднійше дати відповідь на те, який город лежав на місці забутого тепер надбужського Городища. Чи не лежав там в старину Всеволож, або котрий инший із давніх, знаних в історії городів, про яких положення іде ще спір у науці? На се питання моглиби пролити сьвітло археольогічні розкопи, яких, на скілько мені відомо, — в сьому городищі не роблено.

Лежить воно на великому острові, який творять два рамена ріки Буга, так що колишній город міг займати значний простір і добре надавався до оборони.

В догідному місці над рікою був побудований монастир. Нині він уже не істнує. На його місці стоїть тепер стара деревляна церков — мабуть із XVIII в. Деякі давні церковні предмети, на пр. старинний образ за вівтарем, вказують на те, що вони були перенесені із давної монастирської церкви.

Із неї походить і Помяник із XV в., віднайдений мною у притворі городиської церкви, в старій прімітивній дубовій скринці, між недогарками свічок та непотрібною церковною всячиною. Помяник сей, якого докладнійший опис подам дальше — містить у собі і деякі відомости до історії сего старинного монастиря.

Монастир у Городищі належав, поруч із монастирями Володимира Волинського,[3]) до найдавнійших монастирів Волині.[4])

---

[1]) М. Грушевський Історія Укр. Руси. т. III. Льв. 1900 стор. 1.

[2]) ibid. стор. 2—3, 13, 17, 477—183, —669.

[3]) Голубинскій: „Исторія русской церкви I. 2. Москва 1881. Тут подано спис монастирів домогольського періоду. Пор. стор. 629 і д.

[4]) Велике число волинських монастирів виказано в книзі Е. Коссака: „Шематизмъ провинціи св. Спасителя чина св. Василія Великого въ Галиціи и короткій поглядъ на монастирѣ и монашество руске отъ заве-

Його основниками та ктиторами першої старої монастирської церкви Успенія пресв. Богородиці були незнані ближче православні володарі. На се вказує виразно початок згаданого, віднайденого мною, незнаного до того часу Городиського Помяника з р. 1484, де сказано, що сей Помяник був заложений „въ ѡбители прⷭтавленїа сⷭтыа вл҃чца їшемь бц҃а, и прⷭтымь ег҃ѡ бг҃оматере. сⷭтым бц҃а хр҃а ег҃ѡже създ҃ша правосл҃авнїи ц҃рїе и кьтитѡры сⷭтго храма сег҃ѡ“.[1])

Ті „правосл҃авннїи ц҃рїе“ се мабуть українські князі.[2]) Вони, ураз із иньшими згаданими тут ктиторами монастирської церкви були певно вичислені в першому Помянику, який не дійшов до наших часів, або їх імена були може поміщені в перенятих (як се буває в Помяниках) з давнійших Помяників уписах на перших видертих картках згаданого Помяника з XV в.

До ктиторів сього монастиря належали також міщане недалекого городу Белза, як на се вказує їх привілей надавання монастиреви ігуменів, потверджений грамотою короля Жигимонта III з р. 1590.[3]) Значне число вписів Белзьких міщан бачимо так у найдавнійшій части перехованого до наших часів Помяника з XV в. — як і в пізнійших редакціях і записах сього Помяника з XVI та XVII в.

На глубоку давнину сього монастиря вказують також записі на старинних рукописях — т. зв. Христинопільськім Апостолі XII в. т. зв. Бучацькім Евангелію XII—XIII в. і и., які колись належали до сього монастиря — а про які докладнійше буде згадано дальше.

Про значіння сього монастиря, про його розголос і славу свідчить велике число вписів визначних давних українських (часом і неукраїнських) православних родів[4]) із значної частини Волині,

---

деня на Руси вѣры Христовои ажъ по нинѣшное время.“ Львовъ 1867 — та у М. Гіжицького-Волиняка: „Spis klasztorów unickich Bazylianów w województwie wołyńskiem“. Kraków 1905.

[1]) Городиський Помяник з р. 1484 лист 1 α.

[2]) Писець Мстиславового Евангелія, Наслав, називає сего князя царем: Ꙗзъ рабъ бж҃ии недостоинъıи и хоудъıи грѣшнъıи съписахъ памѧти дѣлѡ ц҃рж нашемоу и лѫдемъ...

[3]) Порівн. О. Е. Коссакъ: Шематизмъ провинціи et et. l. c. стор. 180.

[4]) Кнѧзь Θеѡдр зам҃лицкѡ.. и кнѧгини его йлѣской кнѧзь великѧ ал҃ексѣндр (л. 20 β); андрѣи колотовиⷦ старосты перемиⷭкѧ (21 α); кнѧзь ѡлексѣндр сокоуковиⷦ (21 β); ... сѣ оуⷭпⷪ кнѧзьскиⷦ плановь василіа, марка

та кількох инших українських земель, а також із Литви,[1]) із города Вільна,[2]) з Молдавії[3]) — та епіскопів[4]) і инших церковних достойників втягнених до згаданого Помяника протягом XV, XVI, XVII та XVIII століть. Значіння городиського монастиря сягало, як бачимо, далеко поза межі волинської землі.

На основі згаданого Помяника — пересувається перед нашими очима цілий ряд ігуменів городиського монастиря. Перший із записаних в Помянику — се Герман (л. 1. α.); опісля ідуть імена: ѝѡны (л. 31 β.), меркоурїа (л. 39 α і 121 β) ївоны дѣдꙋшицькоⷢ (51 β, 130 х); герасима (68 β і 141 α), Сїльвестра Малиноⷡскоⷢ (221 α). Послідний Ігумен, про якого згадує Помяник, се: Іе́реѡ̑монахъ Ѧ́нтоній Теⷬлецкй Ігꙋмеⷩ монастыра Городнⷭкаго. Під р. 1711 (л. 269 β) бачимо впис його роду — а під р. 1723 — є записка про його смерть (ibid).

Р. 1654 постиг був городиський монастир тяжкий удар. Від морової зарази вмерло 19 старших і молодших черців — а між ними також ігумен Варлаам та окрім того одна черниця. Про се довідуємося із записки в Помянику: Сиѐ поминанїе рабоⷡ Бжїиⷯ Іноковⷡ Свⷮтоⷣ ѡ̑бители сеѧ Городища̀ ѝмр̑шїхъ гнѣвоⷨ Бжїиⷨ тоеⷮ мороⷨ в рокꙋ ѿ воплощенїѧ сн҃а Бжїѧ а. х҃. н. д. Дальше ідуть вичислені черці, що тоді вимерли. (л. 250 β.).

Із записок Крехівського Помяника з XVII в. — особливож із Городиського Помяника довідуємося, що в Городищі був також, згідно із старинними установами, дівочий монастир.

Про се свідчать між иншими вписи: калоугерици горⷣосцькоⷩ зиновїн (л. 40 α і 122 β.), ста́рїцѣ горѡ̑ди́щъскоѝ ѝнокѝ

(л. 30 α); кгⷭ҇ин марїѝ семеновоѝ ро̀веньскоѝ, кнѧзѧ андреа (52 α): кнѧгини боурⷭ҇ескоⷩ кнѧзѧ ї҆ѡа̑, кнѧзѧ михаила і т. д. (54 α). Дальші імена згадаю при описі Город. Помяника.

1) А̑ сѐ оу̑пⷭ҇ пана ѡ̑лѐѯа̑дроⷯ поскарьбегѡ̀ литовськоѝ зеⷨли, ѡ̑лѐѯа̑дра, скѵ̑мницѣ ва̀силисы̑ (7 β).

2) ... варъсенофїѧ архїма̑дрѝта з богоⷨспасаемаго града вилна (13 α).

3) сѐ оу̑пⷭ҇ паней мыньдриноⷭ҇ ѝз моⷣдавы̑: Ѳеѡ̑ра Ѳеѡ̑рꙋ і т. д. (21 β).

4) сей оу̑пⷭ҇ епⷭ҇пьѝ саⷨборскоѝ преѡсвщенного епⷭ҇па а̑враа́мїа (31 β). Про сей важний впис згадаю докладнійше при описі Помяника. Епⷭ҇па хо(л)мъскоⷢ ѝ белъзъкого деѡ̑нисїѧ (75 α, 197 β).

Євдоки́мий (76 α), ста́рицѣ городищ҃кой и҆нокѝ ѹлѝѧны (ibid.) пан҃ы алеѯа҃дры дривѧ҃ской инокѝнѣ городи҃кой (91 α) инокинѣ пелагий городї(с)кой (93 α) старицѣ городицькой попади смерековскои (л. 165 α), старици манастырской инокынѣ соломонѣй (153 β і 154 α), старїци городиской м҃фы инокинѣ (176 α), їнокѝнѣ февронїй поссесоркѝ тарнопол҃ской законныцѝ обители ст҃ой городисцкой (269 α).

Після року 1729, але перед р. 1737 — бачимо впис: Раби Божой Инокинѣ Таисін Травѣчанки Игѹменіи монастырѹ Город... (л. 274 α). Се вже передпослідний впис сього монастирського Помяника що і кінчиться листком 274.

В тому часі Городище стратило було своє давне значіння. Монастирі очевидно підупадали: записів в Помянику стає чим раз меньше і обмежуються вони до Городища і найблизшої околиці.

В другій половині XVIII в. переймає майно і традиції городиського монастиря новий монастир о. о. Василіян у сусідному Христинополі.

Христинопільський монастир засновано коло р. 1763. Того року призначив Салезий Потоцький грамотою даною з 27 вересня в Тартакові дотацію для сього монастиря.[1]) До христинопільського монастиря приділено монастирську церков городиську що і тепер ураз із невеличкою оселею належить до парохії о. о. Василіян в Христинополі. До христинопільського монастиря перейшла і дуже на свій час богата і цінна бібліотека городиського монастиря.

Ся бібліотека, в якій переховалася до наших часів велика многота старинних рукописів, між ними і перґамінові кодекси першорядної вартости, як Апостол з XII та Евангеліє з XII або XIII в. — є наглядним свідоцтвом, що городиський василіянський монастир був, — за прикладом инших стариних українських монастирів, із Київо-Печерським на чолі — визначним осідком просвіти, письменства і культури взагалі.

Окрім згаданих перґамінових рукописів перейшло з Городища до Христинополя чимало инших рукописних книг і палєотипій.

---

[1]) Порівн. Е. Коссак: Шематизмъ I. с. 180.

Записі на великому числі книг христинопільської василіянської бібліотеки вказують виразно на те, що книги ті були написані або переховувалися в монастирю в Городищі.

З XV, XVI та XVII в. бачимо там окрім згаданих висше, ще ось які рукописні книги:

1. Трефолой із XVI в. Час написання означує рік 1549. Папір має як водяний знак: свиню. Правопись із південно-словянським підкладом середньо-болгарської редакції. На маргінесі читаємо записку:

Подъ лѣто бжіе пать сѳ̃ чотр̾десатъ девят мсіца генварꙗ ӓ индикта девятого при дръжавѣ польскаго и великаго кнꙗзꙗ литовскаго короля Жикгимонта Августа и при е̾пкопе холмскомъ и белзкомъ кур̾ Касьяне Баце пр̾ѣдалы бц̃ сіе два тредолон,· которые идоу̾ на въвесь гд̂ ѿ мсіца сентабрꙗ до мі̂ца августа къ пречистои Бц̃и до храмоу̾ оуспенїа сѣтои мр̂ти манастирꙗ в Городищи через земꙗнина въл̾ѣского, повѣту̾ Влодимерского, раба Бжого Иларіона Иваницкого и женъı его Матрены Иваницкои для своего дшевного спасенїа грѣховнаго ѿпоущенїа вѣчно и непорꙗшно на вики вѣ̃ю под клꙗтвою стыхъ отцъ т̃иї иже въ никеи кто бы мѣ̂ тыи два трефолон ѿ того сѣтого храмоу̾ ѿдалити, аминь.

Другий Трефолой, про який є згадка, не переховався.

2. Мінея писана кількома почерками XVI—XVII в. з підкладом середньо-болгарським. На її маргінесі записка: Року бжіꙗ 1648 за королевства короля Владислава мѣсꙗца октовря тогожь лѣта козаки былы подъ Ильвовомъ и подъ Замостꙗмь. Тогды к̀ сеи сѣтои обытели козаки сила добрь людзкихъ побрали. Белза втенчасъ не достали. Хмѣль самъ былъ подъ сокалемъ. Клꙗштора не хт̾ѣвъ доставати.

3. Четвероевангеліє писане уставом XVI або XVII в. Правопись з підкладом середньо-болгарським. Гостре чорнило прогризло папір, так, що текст трудно відчитати.

4. Збірник писаний півуставом, з датою ѧхдї (1614). Заставки киноварні. Палеографічні прикмети, особливо орнамент і початкові букви, вказували би на XVI в. Редакція — українська. Правопись із підкладом південно-словянським. На початку рукописі поміщено слово Івана Золотоустого про четвородневого Ла-

заря. Дальше ідуть проповіди Ів. Золотоустого та инших отців церкви, життя святих і деякі апокріфічні тексти напр. апокріфічна леґенда про успеніе пр. Богородиці і т. п.

5. Збірник XV або XVI в. Рукопись без початку, кінця і записок, що вказували би на писця або дату написання. Зшитки листків розтрясені. Формат: невелика вісімка. Зміст: проповіди і науки отців та учителів церкви. Правопись з підкладом середньоболгарським.

6. Збірник проповідий з XV—XVI в. п. н.: **Пооученіꙗ избраннаꙗ от стг҃о еѵангеліꙗ и бж҃ественыхъ писаній гл҃емаѧ ѿ арьхиереѧ изѫсть во всѧкоую нед҃лю на повчение хг҃о имени тымь людемь или прочитаема такожде и на г҃скыѧ праздники преложена съ гречского ѧзыка на роускиѧ книги в лѣто ѕ҃цсі** (6915 давної, а р. 1407 Христ. ери). Папір із водяним знаком — свинею. Правопись із підкладом середньо-болгарським. Українська закраска не значна.

В хребті обкладники сеї рукописі з XV або XVI в. (дата р. 1407 означує мабуть час перекладу — та не мусить бути часом написання сеї рукописі) — знайшов я два перґамінові відривки Еванґелія з XII або XIII в., які докладнійше будуть описані в уступі III.

Окрім вичислених тут незнаних до тепер рукописів та окрім двох згаданих великих перґамінових кодексів, т. є. Апостола (т. зв. Христинопільского) та Евангелія з XII—XIII в. (т. зв. Бучацького) походять мабуть із городиського монастиря ще дві перґамінові рукописі, з яких збереглися до наших часів лише відривки: а саме: а) Псалтир із XIII—XIV в. та б) згадані відривки Евангелія з XII—XIII в.

Відривки Псалтири видав Я. Гординський, долучуючи до друкованого тексту фототипну репродукцію одної сторінки рукописі. [1])

Порівнання надрукованого тексту із репродукціею показує, що відповідний уступ тексту не згоджується із фототипією. В деяких місцях виринає сумнів, чи невірний друкований текст, чи репродукція. Наприклад, у рядку 12 з гори бачимо на кінці слово: **мнѣ**, якого нема в друкованому текстї. В 13 рядку, там, де є в друку слово **ѵпованыє**, — читаємо в фототипії: **ѵпо-**

[1]) Уривок Псалтири XIII—XIV в. (Записки Наук. т. ім. Шевченка т. CVI. стор. 5—24).

ваньи (причому є кілька букв неповних). В 15 рядку фототипії, там, де в друку читаємо: слово, — в фотот. бачимо виразну велику букву М опісля вільне місце — а дальше: во. В рядку 18 при кінці, в фотот. ти и, в друку: ѓи и. На початку 20 рядка фотот.: чалъ (або ѣ), в друку: печаль — без зазначення, що букв ııє нема в тексті рукописі. В 22 рядку з початку в фотот. ѣко (або можна читати: ѣбо) — в друк. тексті: ...ѣта бѫхоу и т. д. Недокладність фототипної репродукції є очевидна, і вона не дає зрозумілого тексту, але видно й недокладности в друкованому тексті, який треба ще раз провірити, порівнявши його з рукописею, та дати її вірну фототипну репродукцію.

На стор. 8 згадує видавець відривка, шо „його почерк зближений девчому (хоч не скрізь) до почерка Христинопільського Апостола XII в., а дещо також до Київської Псалтири 1296 р. (по Карському) — тільки в нашім рукописі букви не такі видовжені". В другому місці, де видавець говорить, що фрагмент написаний в Галичині, або близько Галичини, висловняється — що „на се вказувалаб і будова букв зближених до Христинопільського Апостола (е. с. 22).

Хоч фотот. репродукція, як сказано, не докладна, всеж таки дає вона значне число виразних букв, на основі яких можна ствердити, що з виїмкою букви ѣ, що має у відривку Псалтири часом (на пр. в рядках 3, 7, 18 почерк ѣ звичайний) — а в Городиськім (Христинопільськім) Апостолі постійно — язичок на перекладниці у формі: ѣ — почерк характеристичних букв в обох рукописях є доволї відмінний.[1])

[1]) Письмо відривка Псалтирі розвинене більше в ширину — в Апостолі в довжину (висоту); Псалтир має орігінальний почерк букви ж зближений до ж: Ж Ж Ж (напр. фотот. в рядках 11, 12, 14); — в букві ч перехрещуются обі лінії під самим верхом букви, так, що вона робить враження букви л з гачком: Ч Ч (В палеографічнім описі рукописі видавець на сі букви не звернув увагу). Сих характеристичних почерків букв — а також букви О із точкою в середині Ѳ — (яке бачимо в Городиськім т. зв. Бучацькім Евангелію), — зовсім нема в Городиськім т. зв. Христинопільскім Апостолі. Притім почерк букв що становлять палеографічну крітерію, є иньший в обох рукописях: з має в Апостолі більшу головку а хвостик загнений в долину просто або більше на ліво: З З; в Псалтирі на право: З З; ж має в Апостолі горішию частину далеко більшу Ж як у Псалтирі — Ж;

Думки про схожіть будови чи почерку букв Городиського (Христ.) Апостола і Псалтирі XIII—XIV в. не можна — з виїмком букви ꙗ і то з обмеженнями — оперти на трівких палеоґрафічних даних.

Звідки походять сі перґамінові відривки Псалтирі? — Перед усім треба розглянутися в місці, де їх знайдено, та в найблизшій околиці.

Ті фраґменти знайдено ураз із відривком Тріоди з XVII в. в старинній обкладниці Служебника, що походив з XVIII віку а в XIX в. переховувався в селї Довжневі на північ від Белза.

Служебник сей був однак перед тим в селї Хлівчанах, як показує записка на рукописї: „Сеи Слꙋжебн҃къ х҃ Іѡа҃на Iżyckego Пароха Chłiwczoskego Писалъ сꙗ Рокꙋ ҂762 (Порівн.: Я. Гординський „Уривок Псалт. XIII—XIV в.“ l. c. стор. 5).

Село Хлівчани положене близько Городища (приблизно 20 кільометрів на захід). З огляду на се, що, як показує досвід, рукописі як і инші памятники церковної старини, знаходжено звичайно або в старих церквах і монастирях, або в близьких від них оселях, — можна з великою правдоподібністю догадуватися, що перґамінові відривки Псалтирі XIII—XIV в, мабуть ураз із відривком Тріоди з XVII в. та старою оправою Служебника походять із давного монастиря в Городищі, що лежить в найблизшому сусідстві Хлівчан.

Хлівчанські громадяне піддержували живі зносини з монастирем в Городищі. На се вказують записі в згаданому висше Городиському Помянику: се род и҆з хлѣвченъ [1]) (а)гаавогь сн҃а мартино. ѿмлѧна. (т)атїаны. (п)етра. (р)омана. (а)нны. (а)га-

---

ч має в Апостолі виключно старий почерк: чашечка головки глубока, заокруглена Ꙋ Ꙋ; в Псалтирі поруч старшого являється і новійший почерк: розколина Ꙋ; и в Апостолі має перекладинку в середині букви із характеристичним язичком Н — в Псалтирі перекладинка приміщена висше — без язичка Н.

[1]) Дальше читаємо: и҆з хлѣвчанъ. Відмітимо тут появу є (є) зам. а (ꙗ) яку й нині чуємо в місцевім говорі тих околиць. (Порівн. Іван Верхратський: Говір Батюків. (Збірник фільолоґічної секції Наук. Тов. ім. Шевченка т. XV. у Львові 1912. стор. 14.). При тих вписах бачимо на марґінесі приписки: при першім: (163 β) хлѣвчин, при другім: хлѣвчаны (167 α).

фїн.[1]) (л. 163 β.); . . . се родъ и҆з хлѣвчанъ. сщ҃нїка і҆ѡа̀на́ Єреѧ а҆фанасїа̀ і т. д. (167 α); . . . се род҃ андреє҆въ оу҆стѧновича с хлѣвчанъ оу҆стїана домны і т. д. (167 α і β); . . . род҃ ѿлешковъ коуи҆цева сиа с хлѣвчань мешкаючого на коуличковѣ і҆акова анны конона, і҆нокинѣ парасковгей і т. д. (168 α).

Анальоґія город. Апостола і перґамінових відривків Городиського Евангелія кидає також деяке світло на походження відривків Псалтири. Можемо догадуватися, що в часі упадку городиського монастиря дісталася вона ураз з иншими рукописями до близких Хлівчан, а звідси вже в XIX в. до Довжнева.

Додам кілька слів про можливе походження із Городища останків ще одної старинної рукописі. Маю на думці перший Лаврівський Перґаміновий Відривок Евангелія з XII—XIII в.

Його почерк деякими замітними прикметами зближений до почерку букв Городиського (Христ.) Апостола.

Гарний високий, каліґрафічний устав — особливо почерк вукви н та ꙗ із язичком на перекладинці: **Н, ꙗ** — надають обом рукописям подібний ґрафічний характер.[2]) Розуміється, бачимо і ріжниці, спричинені иншим віком обох рукописів. Лаврівський Відривок Еванг. є молодший від Город. Апостола — хоч старший від згаданої Псалтири. Видаючи Лаврівські Перґамінові Листки, висловив я, на основі деякої схожости почерку, здогад, що Евангеліє з XII—XIII в., з якого переховався Лаврівський Відривок, походило з того самого культурного осередку, що і т. зв. Христинопільський Апостол, т. є із Городища, де витворилася була під той час своєрідня ґрафічна манера.[3]) Рукопись Евангелія могла дорогою заміни між обома монастирями перейти з Городища до лаврівського, або до близького спаського монастиря, тим більше, що під той час було вже в Городищі одно Евангеліє (т. зв. Бучацьке).

Наведені висше дати і факти показують нам, що городиський монастир був замітним старинним культурним осередком, що зберігав велике богацтво церковних книг.

Коли навіть поминемо відривки й ті старі рукописі, про яких

[1]) Для початкових киноварних букв полишено порожне місце.

[2]) О. Колесса: Лаврівські Перґамінові Листки з XII—XIII в. Порівн. фототипну репродукцію ч. 1. (Записки Наук. Тов. Ім. Шевч. LIII, Льв. 1903.)

[3]) Лаврівські Перґам. Листки в. с. стор. 5.

походження з Городища ми можемо лише догадуватися, — (Лаврівський перґам. відривок Евангелія XII—XIII в. та Хлівчанський відривок Псалтири XIII—XIV в). — то й число документально певних городиських памятників, що дійшли до наших часів, є таке замітне, яким може виказатися рідко котрий із старих українських центрів.

Чи між тими памятниками нема якого із богатої спадщини тих книг, які придбав був князь Володимир Василькович? — Близьке сусідство Володимира Волинського, що був осередком волинської землі, до якої в старину належало й Городище, вказує на можливість, що деякі із сих книг могли дістатися до Городища, особливо в часі розцвіту того монастиря.

А тепер пригляньмося близше найдавнійшим і найважнійшим із ґородиських[1]) рукописів. Деякі з них — як перґамінові відривки Евангелія з XII—XIII в. та Помяник з XV—XVIII в. — до тепер в науці незнані. Їх опишу докладнійше. Про ті, що вже були або видані — як Апостол з XII в., — або по части описані, як Евангеліє з XII—XIII в. — подам деякі нові дані, доповнення, та висловлю критичні замітки про дотеперішні видання або розсліди сих памятників.

II.

Городиський Апостол XII в.

Апостол з XII в. — се найдавнійший городиський памятник. До тепер знаний він був під назвою Христинопільського Апостола. Ся назва вказувала на місце його пізнійшого переховання а не на давнійший осідок, із якого він походить.

[1]) Се слово показує в Городиськім Помянику протягом XV, XVI, XVII та XVIII в. ріжнородну ортоґрафію.

В найдавнійшій части Помяника з XV в. читаємо напр. під р. 1484: **городискыи̇** (лист 1 α) або дальше: **горо҃цька҃** (л. 39 α), **горо҃сцько҃** (л. 40 α), **горо҃сцько҃** (л. 68 β).

В пізнійших частинах з XVI, XVII бачимо, змінчиву правопись сего слова. В XVI в.: **горѡ҃ди́щъскои̇** (л. 76 α), **городищ҃кои̇** (ibid.).

З початку XVII р.: **городи҃кои̇** (л. 91 α), дальше: **городи҃ского** (л. 91 β), і: **горосцького̀** (121 β); пізнійше: **городицькой** (165 α), **городыского** (л. 221 α), **городищьскаго** (л. 253 α).

В XVIII в.: **городисцкой** (л. 269 α), **городи҃каго** (л. 269 β) під р. 1723.

Ся дуже цінна для словянської фільольогії книга, писана на перґаміні в XII в., находилася в XIII або XIV в. в Городищі. На се вказує записка поміщена в сьому кодексі на листї 111.:

О моудрости твом великам.
Я писалъ Іѳвхъмъ диякъ оу Городищи.
оу пекарни. сѣдъ на въслонѣ.
при князи Семашку, при намѣстѣ
ницѣ городищьскомъ феґностѣ
а лазорь упес . . .

Палєоґрафічні прикмети сеї записі вказують на XIII або XIV вік.[1])

Докладнійшу дату сеї записки могли би ми означити, колиб ми мали близші відомости про згаданого тут городиського намістника Феогноста. В Город. Помянику, в якому є вичислений цілий ряд місцевих церковних достойників, нема ані в найстаршій части з XV в., ані в її піздніймій копії з XVI в., ані в доповненнях з XVII та XVIII в. такої згадки про сього городиського намістника. Його імя могло бути в першім, найдавнійшім городиськім Помянику, який не дійшов до наших часів.

Після упадку городиського монастиря перейшла рукопись Апостола в другій половині XVIII в. до христинопільського монастиря. Мабуть при переношенню бібліотеки відділено від головного кодексу 8 листків, які мали опісля свою окрему історію. Головна рукопись зложена з 291 пергамінових листів була із Христинополя прислана р. 1888 на археольоґічно-бібліоґрафічну виставу Ставропігійського Інституту. При тій нагоді дав її короткий опис А. Петрушевич у катальоґу сеї вистави.[2])

Після вистави полишилася вона вже в Ставропігійському

[1]) На листі 39 β бачимо пізнійшу записку, про політичні події де є згадка про Сокаль, положений в найблизшій околици Городища: „Се азъ рабъ бжїй младенецъ Яндрей Рычицки, еже слышах w козацкой войнѣ на той часъ будучой за гетмана козацкого хмелм. Тогда была война зѣлна барзо к Рѳси, де и Полщи сѧ достало: а была война под Кѳмелками; к под Збаражем; г под Зборовом д под Берестечком; е под Батогом; под Сокалем wбоз стоял д разы.“

Ся записка походить із XVII в.

[2]) „Каталогъ церковно-славянскихъ рукописей и старопечатныхъ книгъ кирилловскаго письма находящихся на археологическо-библіографической выставцѣ въ Ставропигійскомъ заведеніи“, Львовъ 1888 стор. 4—5.

Інституті, де зберігалася в музею.[1]) В часі окупації Львова російськими військами вивезено сю рукопись до Росії. Де вона зберігається тепер — не відомо. Видав її проф. черновецького університету Е. Калужняцький.[2]) Він порівнює текст рукописі з иншими перекладами Апостола на церковно-словянську мову, а також із грецьким текстом. До видання доданий і словар, що становить важний причинок до церковно-словянської та старо-української лексикольогії. Видання Калужняцького старанне, але воно має і деякі недостачі та хиби. Видавець пропустив дуже замітні доповнення тексту приміщені на маргінесах рукописі, подаючи лиш деякі цитати з них у підстрічних примітках. Також у самому тексті пропустив вступні слова і наголовки. Деякі приписки і коментарі на краях рукописі походять, як показують палєографічні прикмети, із того самого століття, що головний текст, т. є. з XII в. Почерк їх дуже зближений до почерку головного тексту.[3]) Інші приписки треба віднести до XIII—XIV та XV в.

Прогалини в тексті заповнив Калужняцький відповідними уступами з Толкового Апостола 1220 р., почасти текстом взятим з Апостола XV в. що зберігається в моск. Синод. бібліотеці. Ті уступи, які відповідають 8 листкам сеїж рукописі, що опинилися опісля в Київі, доповнює видавець текстом сербської рукописі Гільфердінга з петерб. Публичної бібліотеки ч. 14.

Видання тексту не відповідає всім вимогам потрібним для наукового досліду. Видавець розкриває титли — не все щасливо; надстрічні букви дає до стрічки; пропускає знак ' над буквою ж в словах: дъжчь, измъжчаніє; подає великі букви там, де вони в тексті малі; замість букви и при кінці слова ставить знак й там, де в сучасній мові чуємо звук j — через що являються хибні зміни тексту, на пр.: по волѝ божий зам. по волѝ божни.[4]) Сі застереження треба мати на увазі користуючися виданням проф. Е. Калужняцького.

[1]) Порівн. И. С. Свѣнцицкій: Описъ музея Ставропигійскаго Института во Львовѣ. Льв. 1908. Рукоп. ч. 39.

[2]) Actus epistolaeque apostolorum palaeoslovenice. Ad fidem codicis Christinopolitani, saeculo XII scripti edidit Aemilianus Kałużniacki. Sumptibus litterarum academiae. Vindobonae MDCCCXCVI.

[3]) Калужняцький відносит приписки до XIV—XV в. Порівн. передне слово стор. IX, XIII.

[4]) Деякі із згаданих тут хиб видання тексту сього Апостола від-

Така була доля головного кодексу Городиського, до тепер т. зв. Христинопільського Апостола.

Невелика частина сеї рукописі, фрагмент зложений з 8 пергамінових листків попав, на иньшу дорогу.

Сей відривок відлучено, мабуть, від головного кодексу по упадку городиського монастиря, при переношенню городиської бібліотеки до ново-заснованого монастиря в Христинополі, в другій половині XVIII в.

В XIX в. були сі листки у Львові в руках відомого польського письменника А. Бєльовського, який мав їх видобути із обкладинки[1]) якоїсь старої книги. Від удови А. Бєльовського перейшли вони до каноніка А. Петрушевича. Тут бачив їх і занимався ними р. 1874. А. Кочубинський, що звернув увагу на деякі діялектичні прикмети сеї рукописі та на сліди глаголічних букв. Про сі листки подав він коротку вістку у звідомленню із своеї подорожі по словянських землях, описуючи пергамінові фрагменти, що зберігалися в бібліотеці А. Петрушевича.[2])

Хоч А. Петрушевич вже р. 1888 ствердив був схожість сих листків із „Христинопільським Апостолом“[3]) — не дав їх до використання Е. Калужняцькому, який був приневолений заповнити їх місце у виданню Апостола відповідними уступами взятими із сербської рукописі. Коло р. 1901 передав Петрушевич сі листки до Київа, як дар для Університету св. Володимира. Р. 1910 видав сі листки Апостола С. И. Маслов[4]) даючи притім палеографічний опис сих Київських Листків Апостола і відносячи їх справедливо до XII в. Нема ніякого сумніву, що оголошені Масловом Київські Листки творили колись ураз із т. зв. Христинопільською рукописею

мітів проф. Е. Карський — в рецензії поміщеній в „Русс. филолог. Вѣстн.“ т. XXXVIII, стор. 338–348, Варш. 1897.

[1]) Ся вістка видається мені сумнівна. В обкладниці книги можна знайти відривки — а не 8 повних великих листків.

[2]) Порівн. А. Кочубинскій: „Отчетъ о занятіяхъ славянскими нарѣчіями коммандированного за границу доцента Имп. Новоросс. Университета А. Кочубинскаго за время отъ 1. авг. 1874 по 18. февр. 1875.“ („Записки новоросс. университета“ т. XVIII. Одесса 1876, стор. 191–266.)

[3]) Каталогъ loc. cit. стор. 4—5.

[4]) Отрывокъ Христинопольскаго Апостола принадлежащій библіотекѣ Университета св. Владиміра. (Извѣстія языка и словесности И. Академіи Наукъ Сиб. 1910, т. XV, кн. 4, стор. 229—269.)

одну цілість, — Городиський Апостол XII в. Як оден із доказів на се нехай послужать долучені тут для порівнання фототипні репродукції обох частин рукописі: I. з головного кодексу (з вид. Калужницького), II. з київского відривка (з вид. Маслова). Приписки на маргінесі ріжняться однак від себе в обох частях рукописі значно і походять очевидно з иньшого часу і від иньших писців.

Вік т. зв. Христинопільського Апостола означив був проф. Е. Калужняцький, відносячи його до XII століття — хоч не всі аргументи, на яких він опирає сей вислід, згоджуються з дійсними палеографічними даними. Ідучи в слід Е. Калужняцького[1]) — шукає і Маслов потвердження свого здогаду про вік київських листків Апостола „въ замѣчательномъ сходствѣ существующемъ между почерками Христинопольськой рукописи съ одной стороны, и галицкаго (Крилосскаго) Евангелія 1143, (6652) года съ другой“[2]).

Я мав можність докладно оглядати обі рукописі безпосередно і на тій основі не можу потвердити згаданої гіпотетичної схожости почерків.

Що почерк Галицького Ев. з р. 1144 і Городиського Апостола доволі відмінні — можна ствердити і на основі фототипних репродукцій обох рукописів: з одного боку хочби і тої, яку додає Калужняцький до свого видання або Маслов до своєї розвідки про Київські Листки Апостола, а з другого — палеотипних репродукцій Галицького Евангелія поданих в палеографічних атласах А. И. Соболевського і иньших.

Якраз почерк букв обох рукописів значно ріжниться від себе. Покажемо се подрібно:

---

[1]) „Stat ergo firma certaque sententia, codicem nostrum saeculo XII et quidem eodem fere tempore, ne dicam anno, quo evangeliarium, quod Krylosciauum dicitur, scriptum. Neque porro dubitari potest, si codicis nostri orthographiam et grammaticam cum evangeliarii Krylosciani orthographia et grammatica comparamus — quin codex noster in antiquae Rossiae quodam prodierit parte, que cum regione, in qua dictum evangeliarium est scriptum, una et eadem fuit.“

[2]) Извѣстія И. Ак. Наукъ l. cit. стор. 239.

При тім хибно подано тут рік написання Гал. Ев.: 1143 В рукописі бачимо р. 6652 старої ери; коли відтагнемо цифру 5508 — одержимо р. 1144 як дату нової ери.

1. н. пр. буква ж в Гал. Ев. писана нераз кількома групами рухів, що дають ломані, або перехрестні лінії не все симетричні: ж ж ж; в Городиськіи Апостолі ж писане переважно трьома рухами так, що перехрестні лінії творять симетричну фігуру, перетинають простовисну лінію вище від середини ж.

2. т. зв. кругле є в Город. Апост. являєть ся рідко; — в Гал. Ев. часто, і має тут форму широку з довгим язичком; являється воно часто там, де Город. Апост. має букву ѥ.

3. Городиський Апостол має, так само як Турівське Евангеліє XI в., язички на перехрестинках букви и і ѣ, які надають цілій рукописі характеристичний вигляд, и і ѣ як я се згадав вище; в Гал. Ев. сих язичків ті букви не мають.

Се лише найзамітнійші ріжниці почерків букв обох рукописів. Є їх більше. Взагалі викінчення букв в Город. Апостолі більше каліграфічне; тонкі скісні або поземні лінії різко відбивають від грубих простовисних стопців, букви розмірно троха вужчі як в Гал. Ев., яке має почерк взагалі значно свобіднійший, — букви розставлені більше в ширину. Грубі риски являються часто там, де Апостол має тонкі ніжні сполучки, так що загальний вигляд рукописів є на перший погляд ока відмінний.

Однак оба памятники мають богато инших спільних прикмет. І в Гал. Еванг. з р. 1144 — і в Город. Апостолі являється цілий ряд глаголічних букв.[1]) В обох рукописях є старинні лігатури букв як: ѧ і ѭ — як у Збірнику Святослава з р. 1073.[2]) Оба памятники мають чимало спільних елєментів лексичних — так що, мабуть, на тій основі їх мову назвав Калужняцький майже тотожною.[3]) Сей висновок не зовсім вірний так що й сам видавець був спонуканий вказати й на деякі важні ріжниці, які істнують між мовою обох рукописів.[4]) Тих ріжниць є значно більше.

Городиський Апостол займає визначне місце в історії церковно-словянських перекладів. На його старинну основу вказав уже його видавець, підчеркуючи притім його схожість із Тол-

[1]) Калужн. l. c. переднє слово стор. XV.

[2]) ibid. стор. XI.

[3]) ibid. стор. XVIII: „quod linguam attinet, quam accuratissime cum codice consentiri qui a. 1144 seriptus est."

[4]) ibid. стор. XVIII

ковим Апостолом, не відмічуючи однак замітних ріжниць, перед усім фонольогічних, а також морфольогічних і графічних, які істнують між Город. Апостолом а Московським Толковим Апостолом з р. 1220.

З огляду на те, що Городиський Апост. дає нам оден із найповнійших текстів церковно-словянських перекладів Апостола, занимається ним кількох учених дослідників, між иньшими Г. Воскресенський і С. Кульбакін.

Воскресенський[1]) зачислює Христинопільський (Город.) Апостол разом із Апостолом з р. 1220 — до першої, найдавнійшої редакції, і користується нашим кодексом, як повнійшим, для доповнення Московського Апостола.

С. М. Кульбакін,[2]) порівнюючи текст Охрідського Апостола з XII в. з иншими церковно-словянськими рукописями, висловлює думку, що сей переклад ураз із Христинопільським (Городиським) Сліпченським та Шішатовацьким мав за основу оден спільний церковно-словянський первовзір, до якого найбільше зближений Орхідський текст. Сей висновок Кульбакіна сумнівний вже з тої причини, що Апостоли Орхідський і Сліпченський становлять щодо свого укладу т. зв. апраскос, а Городиський (Христиноп.) має за основу розкладу — книги і глави апостольських „діяній і посланій", — належить отже до иньшого типу сього церковно-історичного твору.

Коли відповідні уступи Городиського Апостола порівнаємо із Ґршковічовим відривком глаголічного Апостола, виданого проф. Ягічом,[3]) що зачислює його до найдавнійших редакцій цер-

[1]) Г. Воскресенскій: Древне славянскій Апостолъ. I. Посланіе св. ап. Павла по основнымъ спискамъ четырехъ редакцій рукописнаго славянскаго апостольскаго текста съ разночтеніями изъ пятидесяти одной рукописи Апостола XII—XVI в. Вып. I. Посланіе къ Римляномъ. Сиб. 1892. II. Посланіе св. ап. Павла къ Коринѳяномъ, къ Галатомъ и къ Ефесяномъ. Изд. отдѣл. русс. яз. и слов. И. Акад. Наук. Сергіевъ Посадъ 1908.

[2]) Матеріялы для характеристики среднеболгарскаго языка. Вып. III. Охридскій Апостолъ XII в. (Извѣстія отдѣл. русс. яз. и слов. 1901. т. V—VI). „Охридская рукопись Апостола конца XII в. (Български Старини, издава археографическата комисия при минист. на народ. просвѣта. Кн. III. София 1907.)

[3]) V. Jagić: Glagolitica II. Grškovicev odlomak glagolskog apostola. U Zagrebu 1893. (Starine jugosl. ak znanj. knj. XXVI.)

ковно-словянських Апостолярів, то показується, що з сею найдавнійшою редакцією має Город. (Христиноп.) Апостол богато спільних архаїчних елєментів, особливо лексичних а з другого боку бачимо в ньому пізнійші наверствования аж до формації, що наросла на ньому вже на українській землі.

Що торкається відносин Город. Апостола до текстів Охрідського, Карпинського та Шішатовацького, то Кульбакін старається під кінець другої із наведених студій[1]) сформувати їх докладнійше. Вказуючи на близкість до себе усіх тут наведених перекладів, зазначує він і замітні між ними ріжниці. Охрідський Апостол представляє Методієвський переклад у більше первісній формі; — тексти Шішатовацький і Христинопільський (Город.) представляють результат деякої ревізії первісного перекладу,[2]) хоч тексти Христиноп., Шішат. і Карп. проявляють у своїй синтактичній конструкції більше зависимости від грецького тексту, як Охрідська рукопись.[3]) Ті чотири тексти, то є Охрідський, Христинопільський (Городиський), Шішатовацький і Карпинський — належать в кождім разі до тої давної ґрупи перекладів, в яких ревізія первісного тексту наступила вже в наслідок взаємних впливів старинних рецензій. В одних випадках Охрідська рукопись зближується до Шішатовацької, в других до Христинопільської (Городиської) — а в инших до Карпинської рукописі.[4])

Бачимо отже, що Городиський Апостол займає одно з першорядних місць між старинними церковно-словянськими перекладами сеї книги.

Мова Городиського Апостола не була дотепер розсліджена відповідно до значіння сього памятника. Не вдаючися в подрібну її аналізу, хотів би я тут відмітити недостачі дотеперішніх дослідів — та звернути увагу на найважнійші граматичні прояви, що можуть нам дати історично-діялектольоґічні вказівки.

Перший дослідник, що займався рукописею Городиського Апостола, проф. Кочубинський, бачив лише відривок рукописі, що зберігався в бібліотеці крилошанина А. Петрушевича. Він

[1]) Кульбакинъ: Охридская рук. Ап. кон. XII в. (Бълг. Старини III. § 199—200.)

[2]) ibid. стор. CXXXII.

[3]) ibid. стор. CXXXI.

[4]) ibid. стор. CXXXIV.

звернув увагу на отсі прикмети сього фраґменту: л̀ та р̀ із знаком що по його думці означує мягкість; ж, ч, щ, сполучені з ю; о зам. є (тобѣ, вѣрующому); а з м. ꙗ (в слові оусмара).[1])

Проф. Калужняцький подав нам у свойому виданню Апостола поважний причинок до розсліду лєксикольоґії сього памятника, долучуючи до видання упорядкований словарний засіб Апостола. Що тикається характеристики мови, обмежився він до загальної замітки, що „Христинопільський Апостол написаний мовою церковно-словянською з примішкою деяких схолястичних привичок і прикмет россійського діялекту особливо такого, що є уживаний в південних областях Россії.“[2]) Про фонольоґічні і морфольоґічні прикмети рукописі говорить він лише принагідно, вказуючи на ті прояви, яких нема в Галицькім Евангелію з р. 1144: ау зам. ав (опрауди); и зам. ѩ (земли); ѣ зам. ѧ (чашѣ); ѣ зам. и (грѣсѣ); ск зам. сц (плътьскѣй); въı зам. изъ (въıтѧзавъ).[3])

Ще лекше збув діялектольоґічні прикмети сеї рукописі С. И. Маслов у своїх замітках про Київський Фраґмент Городиського Апостола. Він відмічує насамперед „руссизмы“, начислюючи їх 8: т. є: оу, ю, зам. ѫ, ѭ; ж зам. gj; ъ та ь перед плавними л і р; gen. sing. fem. зак. на ѣ; imperf. ѧхъ зам. ц. сл. ѣахъ, ѣхъ; до тих, як він висловлюється — „общерусских особенностей“ — зачислює він також такі появи як: *а)* нѣкого, всѧкого, єдиного; *б)* вѣроующомоу; *в)* тобѣ, собѣ; *г)* закінч. дієсл. на ть: хощеть, ицѣꙗıєть[4]) — які, як відомо, розповсюднені особливо в старо-українских памятниках, знаходячи тут підкріплення в живій народній мові. Про українські прикмети памятника говорить він ледве в кількох рядках: „Кромѣ этихъ общерусскихъ особенностей, в Кіевскомъ Отрывкѣ можно отмѣтить двѣ-три

[1]) Отчетъ і т. д. loc. cit. („Записки Новоросс. Универс. т. XVIII. стор. 194—195).

[2]) Apostolarium Christinopolitanum scriptum est lingua paleoslovenica praedita tamen non paucis et consuetudinis cuiusdam scholasticae et dialecti rossicae proprietatibus, praesertim eius, quae in regionibus Rossiae australibus est usitata (loc. cit. передмова стор. XIX.)

[3]) Actus et. ct. loc. cit. передм. стор. XVIII. В іньшім місці відмічує він ще: тобѣ, собѣ; кадилницю. (стор. XII).

[4]) Отрывокъ Христ. Ап. l. cit. (Извѣстія XV, 4 стор. 241.)

черты южно-русскаго нарѣчія". Тут зачислює він: „склонность древнаго ѣ къ и: (приалчьнꙋ); хр зам. кр; въ одномъ несомнѣнномъ случаѣ образованіе плавнаго гласнаго: по хр҃щении" От і всі українські прикмети, які знайшов автор в Київськім Відривку нашого Апостола.[1])

Тим часом уже на вісьмох Київських Листках Апостола можемо відмітити більше таких прояв, що можуть мати діялектольоґічне значіння, особливо зазначити далеко більше прикладів тих прикмет, такі вказав п. Маслов. Зверну увагу також на деякі важнійші фоно- і морфольоґічні прояви головного кодексу Апостола. Історично-граматичних пояснень до них тут переважно не даю, покликуючися на мою студію. „Dialectologische Merkmale".[2]) Про деякі найважнійші прояви говорю дальше при описі мови Городиських Відривків XII—XIII в.

З Київських Листків Апостола цитую, подаючи приклади, сторони рукописі; з головного кодексу — сторони видання Калужняцького який не відмічує листів рукописі.

1. Сполучення: ьѥ, ьꙗ зам. звичайних церк.-слов. сполучень иѥ, иꙗ. Ся проява виступає в памятнику систематично. В самім Київськім Відривку бачимо ось які приклади: оутѣшеньѥмь (1 α), видѣньѥ (2 β), наутрьꙗ (3 α), бесоумнѣньꙗ (3 β), абьѥ (3 α), обрѣзаньꙗ (4 β), видѣньѥ (5 α), покаꙗньѥ (6 α), оушью (6 α), въсьꙗ (7 α), псаньꙗ (марґ. 7 α), съказаньꙗ (марґ. 7 α), строѥньѥ (ibid.)

2. Перед енклітичним заіменником и появляється и або ъı зам. ь або ъ:

наставити и (140) зам. наставить и; познахомъı и (94) зам. познахомъ и; оклѥветаваюти и (55); послѥти и (59). і т. п.

3. ѣ церк. слов. підкладу удержується згідно з укр. фонемою ѣ = і а) в local. sing. masc. numer. на ѣмь (а не вр. омь)

[1]) С. И. Масловъ loc. cit. стор. 242. Під рядком зазначує автор ще ось які діялектичні прикмети з головної рукописі: жч зам. жд (2 приклади); заміна и і ѣ (за Калужн.); аꙋ зам. ак (за Калужн.).

[2]) A. Kolessa: Dialectologische Merkmale des südrussischen Denkmales a. d. XIII Jhdte „Žitije Sv. Savy" (Archiv für Slavische Philologie herausgegeben v. V. Jagić Bd. XVIII. Berlin 1896).

Близші пояснення подаю в III ч. там, де нові досліди виказали потребу змінити мій давнійший погляд, висловлений у тій студії.

вътороѣмь (30), семѣмь (223); б) в dat. і loc. sing. fem. adj. на ѣи а не: ои або ен): подъйбесцѣи (205), нераздрѣшьнѣи (227), июденстѣи (4α), вселенѣи (6β).

4. ѣ у формах розказових появляєть ся найчастійше так, як у церк. сл. памятн. в закінченнях на ѣте поруч рідшого зак. на нте: не клънѣте ся (56), съкажѣте [в Zogr. також: покажите],[1]) поплачѣте ся (49, 78), ibid також: плачите. Zogr. і Mar. також: плачите ся].[2])

5. ѣ = і в другім відмінку жін. р. одн. тьмницѣ. (8 α).

6. ѣ зам. ꙗ в слові ꙗсти, (так як в Ев. Остром. Сборн. Святосл.): ѣсти, ѣжь (2 β), ѣхъ (2 β), ѣхомъ (4 β), ѣлъ (5 α), ѣжь (5 α). Таке систематичне уживання ѣ зам. ꙗ має тут инше значіння, як на пр., спорадична його поява в найдавнійших памятниках церк. слав. — або доволі звичайна в памятниках середньоболгарських; в Город. Апостолі відповідає воно очевидно живій мові, яка тут має фонему: ѣ = ji.

7. о після ш і щ: имоущомоу (85); творѧщомоу (113); кѣроующомоу (4 β); мѣньшомоу (125).

8. ц, ч, ж, ш, щ, сполучене з ю: горницю (1 α 2 α), плачюща сѧ (1 β), ищють (3 α), молѧщю ми сѧ (1 β), моужю (3 α), глющю (4 β); въсѧщю (5 α), тьмницю (7 α); кажють (7 α), одежю (8 β), ищють (3 α).

9. ѹ зам. в; така вокалізація в — згідна з духом української мови — появляєть ся в слові: опраѹди (124); ꙗже призва, сиꙗ и опраѹди, а ꙗже опраѹди, сиꙗ и прослави (л. 30). Порівн.: праѹда в збірнику Святослава 1073;[3]) доулѣють в Добриловім Ев. 1164.[4])

10. л epentheticum появляється в Апостолі; однак його часто бракує, згідно з ц. сл. підкладом, так як у богатьох волинських і галицьких говорах: оуготовѧть (173); благословѧть (173);

---

[1]) W. Vondrak: Altkirchenslavische Grammatik, zweite Aufl. Berl. 1912. ст. 493—496 дає подрібний виказ обох форм в ц. слав. памятниках.

[2]) Ibid.

[3]) А. А. Шахматовъ: Курсъ исторіи русскаго языка ч. I читанъ в Спб. университетѣ въ 1908—1909 2 изд. С. Петербургъ 1910—1911 вид. літографоване — стор. 254.

[4]) Соболевскій: Очерки стор. 7.

оумьрщвена (117); оумьр҆щвѧіємн (124)[1]; нераз ті самі слова пишуться з л і без л epenth. противлѧщимъ сѧ (82); і противѧщимъ сѧ (82 і 84).

11. д випадає, так як в сучасній українській мові в словах: семѣмь (223) семъıи (223).

12. звук и випадає, так як в чеській мові, дуже часто в слові писати (пьсати): псаньıа (марг. 7 α); ѱаниіємь (115), псано (183, 185).

13. тверде р являється в формі симона оусмара (1 β, 2 α).[2]

14. х зам. к: хр҆щеньıє (30), хрстихъ (138), хрстите сѧ (138), хрьстити сѧ (4 β), хрьстьıанъı (6 β).

15. жч зам. жд: ражчьжению (86), дъж҆чь (67, 79); не бъıти дъжч҆ю 79), измъжч҆аниіє (143); ражчизаті сѧ (145), раж҆чьженъııа оу҆гаси (197).

16. ж зам. з: оужема (7 α); оужа желѣзнаıа (7 α).

17. звичайні форми 3 відм. одн. муж. р. на ови: Корнилови (2 α), Павлови (34, 56). ст҃лієви (227).

18. форми 2 відм. муж. р. заім. і числ. на ого: ієдиного (3 β), всѧкого (2 β), нѣкого (2 α) задержують ц. сл. підклад.

19. форми заім. 3 відм. тобѣ (4 α, 5 β), собѣ (1 α, 7 β), (39, 56).

20. Закінчения 3 ос. одн. і множн. дієсл. на ть: глієть сѧ (1 α), боудеть (2 β), ицѣлıаіеть (1 α), кажють марг. 7 α), ищють (3 α)

21. заім. сѧ перед дієсловом: имнже сѧ сйсеши ты.

22. форми imperf. на шеть, хоуть зам. ше, хоу: молѧхѹть ıа (31); влѣıахоуть (52), бѧхоуть (56).

Деякі із форм згадав я вище, обловорюючи зрукові прояви.

Хоч Город. Апостол має дуже старинний церковно-словянський підклад, всеж таки продерлося до нього чимало живих, народніх елементів, що мають значіння для історії нашої мови.

---

[1]) Поріви благословьıаста в Cod. Supr. (Vondrak, loc. cit. 334); оумръштвенъ в Euchol. (Leskien, Handbuch 3. c. 46. і Vondrak 330). Вондрак, даючи докладний перегляд появи і недостачі такого л в ц. слов. памятниках стверджує, що воно являється і удержується довше особливо в памятниках тої теріторії, де було піддержане живою народною мовою (Vondrak, l. c. стор. 337).

[2]) оусмарь, tabernaculi fabricator. Мікльосіч цітує: Симона оусмарıа (Lexicon palaeoslov. graec. lat. Vindob. 1862—63 — стор. 1066).

Городиський (Христинопільський) Апостол вважали дотеперішні дослідники памятником галицьким. Таким вважає його й акад. А. Кримський.[1]) Городище, з якого походить Апостол, лежить в теперішній Галичині, але в міродайному для нас XII—XIII століттю належало воно до волинської землі, якої південна границя ішла далеко дальше на полудне аж до „рожного поля“ коло Гологір.[2]) — і входило в сферу впливів волинських культурних і політичних осередків.

Треба отже ствердити, що Городиський (Христинопільський) Апостол — се памятник волинський, а саме — південно - волинський.

III.

Городиські Перґамінові Листки Евангелія з XII—XIII в.

Палєографічний опис.

Пергамінові фрагменти знайдені мною, як було сказано, в обкладинці рукописі з XV або XVI в., що походить із городиського монастиря, складаються із двох листків: оден більший, з якого подаю фотографічну репродукцію другої сторінки — а другий о половину менший. На сих листках переписано кілька неповних уступів Евангелія Луки і Маѳея.

Текст писаний у два стовпці, які обтято з гори і з долини. Із змісту показується, що так у горі, як і в долині листків, бракує лише по кілька рядків — так, що формат рукописі можна означити як подибуваний лише в найдавнійших ц.-слов. рукописях малий кварт. На одному відривку маємо чотири, на другому два стовпці — разом, на чотирьох сторінках 6 стовпців. Із семого і осьмого стовпця лишився лише вузенький рубець — з якого не можна видобути ніякого тексту.

Рукопись викінчена доволі гарним і старанним уставом. Початкові букви і зачала писані киноварию. Викінчення орна-

[1]) Українська Граматика, т. I. в. 1. Москва 1907. стор. 38, 68. Кримський відносить сей Апостол до XII—XIII в.

[2]) Порівн. М. Грушевський: Історія України-Руси т. III. стор. 11.

менту початкових букв відповідає стилеві XII і XIII в. наших рукописів. Складаються вони або із елєментів рослинного орнаменту, або із сплету чи скруту рівнобіжних ліній-поясків (як напр., у деяких заставках рукописі XI в.: Тринацять Слів Григ. Богослова), закінчених рослинним ширше розвиненим верхом, напр., коли творять букву: Р. Буква Р майже тотожна із почерком тоїж букви в Городиському (т. зв. Бучацькім) Евангелію XII—XIII в. на листі 123, із якого я дав спорудити фототипну репродукцію.

Пригляньмося палєографічному почеркові важнійших букв.

Букви а, б і в нічим не відріжнюються від звичайного почерку сих букв у рукописях XII—XIII в. Вони строго держать ся в границях рядків. Схожі вони з почерком сих букв напр. в Галицькім Евангелію з р. 1144, в Городиському Апостолі, або Город. (Бучаць.) Евангелію.

іє має форму старинну; поземна сполучка першої, простовисної риси з другою, вигненою, лежить в середині і творить у продовженню одну лінію із язичком не вибігаючи, (рідко вибігаючи не далеко) поза півкруг широкого є і не творячи на кінці ніякої загинки ані гачка. Почерк іє тотожний із почерком сеї букви в Гал. Ев. 1144, зближений до почерку Город. Апостола, а відмінний від Город. Евангелія, де язичок сеї букви є довший, закінчений гачком зверненим у долину.

є вузьке з рівним язичком, що найчастійше має на кінці малий в долину загнений гачок. Складається воно із лінії простовисної, майже простої, що в горі завершена поземною тонкою рівною лінійкою а в долині часто більше загнена і довша: Ꙗ (на фотот. репродукції порівн. 3. рядок β з дол.).

Ж має кілька почерків: 1. Найчастійше на 5 рухів: простовисна лінія, коло неї по обох боках ломані лінії троха вигнені, що вершками не дотикають простовисної лінії; горішня частина мало що менша від долішної: Ж. 2. Ломані лінії більше вигнені дотискаються вершками до прямовисної лінії вище як в середині (як в Город (Буч.) Евангелію); горішня частина менша як долішня (поривн. 13. рядока стовп. α репродукції): Ж. 3. Ліва частина становить не ломану, а заокруглену лінію, лук звернений на ліво; права ломана лінія дотикається вершком угла до про-

стовисної лінії на подобу букви к. (порівн. фототипію, рядок 3. стовп. α): .

З має старинний почерк; головка велика; хвостик заломаний на право, рівно з поземною долішньою лінією рядка спадає заокруглено в долину опісля трохи на ліво. Почерк подібний до почерку сеї букви в Гал. Ев. 1144, Город. Ев., та Город. Апостолі (порівн. фотот. рядок 5 і 7 стовп α): .

Н має перекладинку в середниї або часом і нижче від середини; почерк старинний (порівн. фотот. рядок 1, 3, 5 стовп. α): .

ъı зложене з ъ та ı без ніякої сполучки (пор. фотот. сповп. β ряд. 3, 8, 14): .

м має середню вигнену, заокруглену лінію, що не іде нижче від стовпців і долішньої лінії рядка. Стовпці троха нахилені до себе; крива лінія сполучена з ними в горі не безпосередно, але при помочі коротких рисочок на вершках стовпців звернених до середни на право і ліво. (пор. фотот. стовп. β. ряд. 12 і 14): . Почерк подібний до сеї букви в Город. Апостолі та Город. Евангелію.

н Перекладинка сеї букви дотикае лівого стовпика досить далеко від горішнього кінця і йде в долину до правого стовпика, дотикаючи найчастійше до його долішнього кінця. (Порівн. фотот. стовп. α 2 і 3 рядок з долини): .

ч Мае чашечку симетричну і заокруглену (порівн. фотот. стовп. β. ряд. 10): .

ю має сполучку обох частин в середині рядка.

ꙗ має сполучку в середині рядка або троха вище, без характеристичного язичка, який бачимо в Город. Апостолі, в Лаврівському Відривку ч. 1. та в Хлівчанській Псалтирі (порів. фотот. с. α 2 і 3 рядок з долини): .

о кругле, без точки в середні, яку має часто Город. Евангеліє особливо в таких місцях, де воно стоїть замісць ѡ.

ѡ широке уживається найчастійше в сполуці з надстрічною буквою т: .

Замісць ф появляється часами , напр., в слові (порівн. фототип. стовп. β рядок 13; зараз у найближчім рядку бачимо в сьому слові звичайну букву ф.).

χ має довгу перехрестинку, що йде з правого боку на ліво, вибігаючи енергійно далеко понижче рядка; риска, що йде з лівого боку на право, опирається на долішній лінійці рядка: (порівн. фототипію стовп. α рядки 10, 11, 12, 14): .

Такого **х** не бачимо ані в Город. Апостолі, ані в Євангелію, ані в Гал. Ев. 1144 р. Надає воно почеркови сеї рукописі характеристичний вигляд.

т має на коромеслі зубці, не великі, переважно рівномірні, часами лівий, рідко правий зубець трошка довший. (Палеот. стовп. α ряд. 6, 5, 8) .

З огляду на палеографічні прикмети букв, особливо ѥ, ж, з, н, ю, ѩ, ъı, ч і з огляду на орнамент початкових букв — можемо ствердити, що сі пергамінові відривки походять із XII, а найпізнійше із XIII в.

Букви над стрічками являються дуже рідко, частійше лише в наголовках зачал. Титла має форму: —, над буквами звичайно: ⌒. Як знак перепинювання служить точка, поставлена в горішній части рядка, часом дві точки одна над другою; при кінці уступів звичайно 3 точки ⁖ Заставки на відривках не збереглися. Загальне враження вигляду письма найбільше подібне до Гал. Євангелія з р. 1144. Викінчення менше старанне і каліграфічне, як у Городиському (Бучацькому) Євангелію, або в Лаврівському першому фрагменті, — а ще більше ріжняться наші відривки щодо каліграфічного викінчення від Городиського (Христиноп.) Апостола XII в. який під тим зглядом можна назвати просто взірцевим.

Мова і правопись.

Хоч малі розміри наших відривків не дають богатого матеріялу до пізнання мови і правописі памятника, всеж таки і на тому невеличкому просторі вспіли продертися деякі замітні прояви граматичні і правописні.

1. Глухі самозвуки **Ъ** та **Ь** уживаються так, як у сучасних східно-словянських текстах, причому збереглося чимало прикладів правильного уживання сих обох самозвуків, такого, як у давних церковно-словянських памятниках.

Вони знаходяться однак у стані значного упадку тратять

своє давне звукове значіння, і або відпадають, або переходять у повні самозвуки о та е.

Писець пропускає їх часто, не відчуваючи їх звукового значіння: к нимъ (1 α), в слѣдъ (1 α), доидеже (1 α), створи (1 α), внемлѣте (2 α), в темници (3 α), книжникъ (2 α), вдовицꙋ (2 β), всѣхъ (2 β), в дарꙑ (2 β), всего (3 α), вжадаχ сѧ (3 α).

2. Зам. Ъ та Ь являються часто вже повні самозуки о та е: мєсть (1 α), темници (3 α), ко мнѣ (3 α); часами такий повний самозвук являєть ся більше з графічних причин: даже (4 α), зам. дажь, даждь.

Часами являєть ся ь зам. є: трєбоуєть зам. трѣбоуєте (л. 2 α).

3. Загально-словянським сполученням: Cons. + $\overset{ъл}{ър}$ + Cons., Cons. + $\overset{ьл}{ьр}$ + Cons. і давнім церковно-словянським сполученням: Cons. + $\overset{лъ}{ръ}$ + Cons., Cons. + $\overset{ль}{рь}$ + Cons. — відповідають у Городиських Відривках сполучення вже найновійшої фази розвою, а саме: Cons. + $\overset{єл}{ер}$ + Cons., Cons. + $\overset{ол}{ор}$ + Cons., які розвинулися із сполучень $ъ^{л}_{р}ъ$ + Cons., Cons. + $ь^{л}_{р}ь$ + Cons., коли вже глухі після плавних утратили своє звукове значіння, а перед плавними перейшли в повні, як се бачимо, напр., в Житію Сави, пам. XIII в.[1])

В Город. відривках бачимо ось які приклади сеї прояви: терпить (1 α), торжищаχъ (2 α), въверже (2 β), въвергоша (ibid.), долгꙑ (4 α), долгъ (4 α), долж (ibid.).

4. Часом появляється ь (а не звичайне давне церковно-славянське н) перед йотованими самозвуками у сполученнях: ьꙗ, ью, ьѥ, зам. нꙗ, ню, нѥ.: цѣлованьꙗ, (2 α), прѣдѣданьꙗ (2 α), лишѣньꙗ (2 β), имѣньѥ (2 β), сложѣньꙗ (3 α), прошѣньꙗ (4 α). Таким сполученням відповідають звичайно у північно-західних сучасних українських говорах змягчені, а в південно-східних здвоєні попередні співзвуки: сіданꙗ — сідання, прошійꙗ — прошіння. Сполучення ьꙗ, ьѥ, ью появляються вже в найдавнійших староболгарських памятниках, на прикл. в Зогр.

[1]) Порівн. A. Kolessa: Dialectologische Merkmale. Archiv für slav. Philologie. Bd. XVIII S. 211.

Еванг. а скріплені відповідною проявою живої української мови розростаються широко особливо в староукраїнских памятниках, напр. в Гал. Ев. 1144, в Житію Сави і т. д.[1]) Бачимо їх часто також в Город. (Христ.) Апостолі, в Город. (Буч.) Евангелію, в Лавр. перг. відр. ч. 1. і т. д.

5. Постійно уживається в Город. листках тъ в закінченнях 3 ос. дієслів: терпитъ (1 α), дадѧтъ (2 α), имать (2 α), ѿимоуть (2 α), слъишитъ (2 α), отвѣщаютъ (3 α), требоуѥтъ (4 α), сѓитьсѧ, бѫдѥтъ (4 α).

6. Відповідно до малого розміру відривка являється в ньому доволі часто поява ѣ зам. здовженого ц. сл. ѥ перед ъ і перед нескладовим н в слідуючім складі, — в таких сполученнях, в яких чуємо в сучасній українській мові звук і: лишѣнъıѧ (2 β), прошѣнъıѧ (4 α), сложѣнъıѧ (3 α).

Діялєктольогічне значіння сеї прояви умотивоване А. Соболевським в його Очерках[2]) та „Лєкціях“,[3]) а приняте почасти проф. Ягічом в його „Критичних замітках“[4]) особливож підперте А. Шахматовим[5]) обговорюю ширше в студії п. н. „Dialecteologische Merkmale“,[6]) де подана і дотодішня література сього питання. З цілою рішучістю піддержує А. Шахматов діялєктольогічне значіння т. зв. нового ѣ і в своїх пізнійших працях: „Курсъ історіи русскаго языка. (Читанъ въ Петерб. Университетѣ въ 1909, 1910 уч. г. Ч. II, стор. 166—167 і т. д.); „Очеркъ исторіи древнѣйшаго періода русскаго языка (Энциклопедія славянской филологіи Вып. XI, г. Петрогр. 1915.)

Фонольогічного і діялєктольогічного значіння сеї прояви не признає акад. А. Кримський, мотивуючи свої погляди в кількох працях,[7]) де він таке ѣ зам. ѥ називає: „южно-

[1]) Порівн. мої Dialectologische Merkmale в. с. 216, 509.

[2]) Очерки изъ исторіи русскаго языка. Кіевъ. 1884.

[3]) Лекціи по исторіи русскаго языка. Кіевъ. 1888, і пізнійші видання.

[4]) Критическія замѣтки по исторіи русскаго языка. С. Петерб. 1889

[5]) Изслѣдованія въ области русской фонетики. Варшава. 1893, стор. 214, 133.

[6]) A. Kolessa: Dialectologische Merkmale l. c. Jagić Archiv für slavische Philologie Bd. XVIII. Порівн. стор. 217—219 і стор. 482—492.

[7]) „Филологія и Погодинская гипотеза“ „Кіевская Старина“ 1899 р.; „Деякі непевні крітерії для діалектольогічної класіфікації староруських рукописів“ (Науковий Збірник присвячений проф. М. Грушевському. Льв. 1906).

славянская лже ортографія“[1]) або „лжеэтимологическое ѣ“.[2])

Скептично віднісся до такого погляду А. Кримського на т. зв. „нове ѣ“ Волод. Розов. у своїх працях п. н. „До староруської діялєктольгії. Іще до питання про галицько-волинське наріче“[3]) і „Трильогія проф. А. Кримського“.[4]) Основній критиці піддав погляди А. Кримського А. Шахматов у рецензії його граматики.[5]) Обговорює він се питання також у праці „Очеркъ исторіи древнѣйшаго періода русскаго языка.[6])

Бачну увагу звертає на звукове значіння букви ѣ, проф. др. С. Смаль-Стоцький у своїй граматиці.[7])

На сьому місці не можу вдаватися в подрібний розбір сього спірного проблєму. Маю намір повернути до нього при иньшій нагоді.

Тут сформую лиш коротко мій теперішній погляд на се питання — навязуючи до тих діялєктольогічних матеріялів, винятих із староукраїнских памятників, та сучасних анальогій, які я подав у згаданій студії „Dialectologische Merkmale“.

Таке ѣ що появляється в церковно-словянських памятниках східно-словянської редакції в наслідок упадку звукового значіння самозвуків ъ та ь замісць церк.-слав. давнього є перед складами — а) які кінчилися на ь, що, тратячи своє звукове значіння, впливало α) на якість самозвука в попередньому складі, β) полишало свій слід у формі змягчення попереднього співзвука в тім самім складі, б) перед складами, які кінчилися на нескладове и, в) в словах, які кінчилися на єныє — має фонольогічне значіння.

Коли ѣ зам. є являється в таких сполученнях, де йому в су-

„Украинская грамматика для учениковъ высшихъ классовъ гимназій и семинарій Приднѣпровья т. I. вип. 1. Москва 1907.

[1]) Укр. грам. 1. стор. 51, 52, 56, 63, 70, 72, 77.

[2]) ibid. стор. 58: „Лжеэтимологическое ѣ которое, уродуетъ собою высшеперечисленные церковные памятники и закрываетъ ихъ малорусскую суть“.

[3]) Записки Наук. тов. ім. Шевченка т. LXXVII.

[4]) Записки Наук. тов. ім. Шевченка т. LXXVIII.

[5]) Порівн. Rocznik slawistyczny Kraków 1909. т II. стор 135—174.

[6]) в. с. Энциклопедія славянской филологіи т. XI. 1. Спбургъ 1915.

[7]) Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache, Wien 1913, стор. 76, і т. д. Із поглядами проф. Стоцького не згоджується T. Lehr у рецензії сеї книги. (Порівн. „Rocznik slavistyczny“ т. VII (с. 74 - 9).

часній українській мові відповідає звук і, має воно діялєктольогічне значіння і може поруч инших українізмів служити за одну із діялєктольогічних критерій.

Таке ѣ розповсюднене не лише в галицько-волинських памятниках, але, знаходячи піддержку в живій народній мові, виступає в широких розмірах в церковно-словянських памятниках майже всіх українських земель. Являється воно, хоч рідко, вже в XI в. (Збірник Святосл. 1076.[1])

Воно появляється також у давніх українських грамотах та инших записках без церковно-славянського підкладу, до яких мала більший доступ жива українска мова.[2])

Значіння діфтонгу іє, сформоване А. Шахматовим у згаданих студіях як фонольогічного еквіваленту ѣ, треба обмежити щодо часу, поодиноких сполучень, як і щодо території.

На початку історичного періоду української мови, з якого маємо писані памятники, виговір старого ѣ як діфтонг іє не мав всеукраїнського значіння. На монофтонгічний виговір ѣ як і вказує поява и зам. ѣ доволі розповсюднена в київських памятниках почавши від XI в. — т. є від збірника Святослава з р. 1073. Ся проява тим більше замітна, що — як доказують дані з історії укр. мови — територія більш консервативного і старинного північно-українського діялєкту з його діфтонгами сягала в давнину далеко дальше на полудне і обіймала більшу часть (особливо

[1]) Порівн. мої Dialectologische Merkmale. loc. cit. де на стор. 422 наведено приклади із Зб. Свят.

[2]) Порівн. Розовъ: Значеніе грамотъ XIV и XV вѣковъ для исторіи малорусскаго языка. Кіевск Унив. Извѣстія. 1913, жовтень.

В Перемиській грамоті з р. 1378 читаємо: **ѵмышлѣнъемь**, бл(а)г(о)с(ло) влѣнъємь, **нарожѣнъѣ** (Порівн. А Кримскій: „Украинская Грамматика“ т. I. вып. 2 Москва 1908. стор. 420 γ. 420 β.).

В Перем. грам. 1391: **ѵмышлѣнъемь, потвержѣнъє** (ibid 420 ζ).

В Галицькій гр. 1392: **нарожѣнъѣ** (ibid 420 η) Що таке ѣ = і — показуе слово: **нарожиньемъ** в галицькій грам 1401 р. (ibid. 420 αϰ).

В Медицькій грам. з 1404: **Яндрѣико** (ibid.) Так пишеться се слово і в Луцькій грамоті з р. 1388 (ibid. 502).

На т. зв. нове ѣ, яке являється в грамотах поміщених в граматиці А. Кримського — покликується також А. Шахматов в рецензії сеї граматики. („Rocznik slavistyczny“ II Krak. 1907 стор. 160).

Деякі приклади т зв. нового ѣ зам. є наводить І. Свєнціцкий: Нариси з історії української мови. Львів 1920, стор. 65, § 117.

північну) київскої землі. Київ лежав мабуть у перехідному пасмі. Правдоподібно під впливом сильних завязків південно-українського діялєкту, які розвинулися тоді мабуть в землі Уличів і Тиверців, появляється монофтонгічне ѣ = і у південних Полян, в Київі — і йде побідним походом дальше на північ і північний захід.

Поруч такого ѣ зам. є, що має фонольогічне і діялєктольогічне значіння, появляється часто у східно-словянських памятниках із церковно-словянським підкладом ѣ зам. є і в таких випадках, де йому в сучасній українській мові відповідає не звук і — але є. Воно появлялося і удержувалося в деяких українських памятниках почасти під впливом ґрафіки південно-словянського підкладу — почасти під впливом анальогії до таких слів, де ѣ зам. є було фонетично оправдане.

В таких випадках має поява ѣ зам. є не фонольогічне, лише ґрафічне значіння.

7. Зам. ц.-сл. сполучень жд бачимо в Городиських Листках ж: гражане (л. 1 α), соужю (л. 1 β), одежах (л. 2 α), жажюща (л. 3 α).

8. ж і ч сполучується тут дуже часто з йотованим самозвуком ю: притчю (л. 1 α, 2 β), соужю (1 β), алчюща (3 α), жажюща (3 α).

9. Після г, к, х появляється в Город. Відр. постійно ы: дроугъıи (л. 1 β, 2 β), долгы (4 χ).

10. В З відмінку заіменника бачимо тут енклітичну форму ми (л. 3 α) [В Остром. Ев. мънѣ; в Мар. і Зогр. мьнѣ і мънѣ]. В 4 відм. заім. бачимо оден раз форму 2 відм. мене (3 α) а зараз в найближчому рядку і енклітичну форму: ма (3 рази на л. 3 α).

11. В розказовій формі: внемлѣте (2 α) бачимо ѣ згідно з давною ц.-слов. традиціею. Такі форми, знаходячи підкріплення в народній фонетиці, де тут чуємо звук і, задержуються в старо-українських памятниках далеко постійнійше, як у давніх великоруських — де на місці ѣ появляється и.[1])

12. З давнього ц.-слав. підкладу лишилася форма супіна: внидоста помолитъ са (л. 2 β).

13. Лексичні і синтактичні прикмети перекладу.

[1]) Порівн. „Dialectologische Merkmale“ в. с 495.

Малий розмір Город. Відривків не може нам кинути повного світла на лексичні та синтактичні прикмети перекладу. Всеж таки при помочи порівнання текстів, яке подаємо в примітках, показується наглядно, що перекляд Евангелія, до якого належать Листки — не є копією ніякого із знаних нам старих церк. слов. текстів; одні вислови і фрази має воно спільні з одною, другі із другою групою старинних ц.-слав. перекладів Евангелія, або з поодинокими текстами а декуда дає проби самостійних оригінальних висловів.

Найкраще покажуть нам се приклади.

В Ев. Луки XXI. 3—4 читаємо: в Город. Відр.: лишѣнья Зогр. Ев.: лишенькѣ Мар. Ев.: лишенисѣ Остр. Ев.: лишенига Гал. 1144: лишенья Сав. Ев.: ѕбожъства.

Проф. Ягіч вважає перший вислів за давнійший; з инших, пізнійших висловів перекладу цитує він ще: отъ недостатъка.[1])

В Ев. Матея XXV, 34—37, читаємо:

в Город. Відр., Зогр. Ев., Остром.: праведнии; в Мар. і Сав.: праведьници.

В Ев. Луки XX, 45—47:

в Город. Відр.: прѣдсѣданья на соньмищихъ; в Мар. і Зогр. прѣдсѣданисѣ; в Остр.: прѣдсѣданига; в Сав.: прѣждезванига на ѕбѣдѣхъ.

В Ев. Матея VI, 8—13.:

Город. Відр.: наставьшаго дне (τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον); Мар.: наставъшааго; Сав.: наставъшаго; Мирослав. наставьшаго; Ассем.: хлѣвъ нашь насѫшьнъı; Арх. Ев. 1092: на соущьнъın днь; Остром.: насѫщьныи; Гал. Ев. з XV в.: насы́шныи.

Окремо стоять від обох тих груп Зогр.: настоѫштъ; Городиське (Бучацьке) Евангеліе: хлѣвь бъıтнъıи дажь намъ на всѫкъ днь, — а з другого боку Гал. Ев. з р. 1144: хлѣвь нашь достоинъ ествоу дажь намъ дьнысь.

Окрім того в Ев. Луки XI, 3. читаємо:

в Зогр.: надьневьнъın, а в Сав.: дневьнъıи.

Ягіч цитує ще із инших текстів: приджщии, прѣидоущии. По його думці треба вважати за давнійшу формацію: наставъ-

[1]) Порівн. V. Jagić: Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue berichtete und erweiterte Ausgabe. Berlin 1913. S. 359.

шлаго дьнє в Мар., Сав., Миросл. — яка появляється і в наших відривкак; вислов насѫштьныи прийшов щойно по деякім хитанню; инші вислови ще новійші; вислов: насъыщьнъын який бачимо і в Гал. Ев. XV в. — вважає він за наслідок т. зв. народньої етимольогії — від слова насъытити замісць незрозумілого насѫштьнъын.[1])

В Ев. Мат. ibid:

В Город. Відр. читаємо: остави намъ долгъı наша, ѫко же мъı оставлѧємъ долгъ долж. . . .

В Сав., Остр., Арх. Город. (Буч.) Гал. XV.: остави.

В Зогр. Мар. і Гал. 1144: отъпоүсти.

В Город. Відр., долгъı, Зорг. дльгъı, Мар., Сав., Остр.: длъгъı і т. и.

В Город. (Буч.) Ев.: гр҃ѣхъı.

За старинний вислов — який бачимо в наших відривках, як у давніх текстах, — вважає Ягіч мнасъ (μνᾶ, accusat. plur.: μνᾶς); пізнійше являєть ся пѣнѧзь и инші вислови.[2])

В Город. Відр. бачимо слово кънижьникъ; трохи пізнійше являється в ц.-слов. пам. також слово кънигъчии.[3])

За давнійше вважає Ягіч слово алъкати, (алчюща), яке бачимо в Город. відривках, як лакати.[4])

Декуда бачимо в Город. Відривках такі конструкції, які вказують на значну незалежність сього нерекладу від старинних ц.-слов. первовзорів.

В Ев. Луки XIX. 12—18.

В Город. Відр. читаємо: вѣдаши мѧ ѫко чѧка (ιαρα); в Мар. ѣко азъ члвкъ ѣръ есмъ; так і в инших давніх текстах.

В Ев. Мат. XXV. 34—37.

В Город. Відр.: нага одѣсте мѧ; в Сав., Мар., Зогр., Гал. 1144: нагъ и одѣсте мѧ (ми) ibid. — Город. Відр.: боленъ и посѣтисте мене; в Мар., Зогр., Сав., Гал. і т. и.: болѣхъ и посѣтисте мѧ.

Дальші докази почасти компромісового, декуда незалежного становиска Городиських Фраґментів зглядом инших старинних церковно-словянських перекладів Евангелія подасть нам порівнанє

[1]) Порівн. V. Jagić: Entstehungsgeschichte, в. с. 367.

[2]) Jagić: Entstehungsgeschichte, 313.

[3]) ibid 289.

[4]) ibid. 283—4

текстів, якого вислід приміщую в приписках. Перед текстом вказана література важнійших видань які, цітую, та скорочень, якими послугуюся вже в сьому уступі.

Текст.

Текст Городиських листків подаю без ніяких змін, — так, як він зберігся в рукописі. Пропущені букви, слова або уступи, яких не можна відчитати подаю в клямрах ( ), зазначуючи в важнійших місцях джерело, з якого беру доповнення.

На сторінках листків зазначую стовпці a і β. Текст відривків порівнюю в поодиноких словах або уступах із текстами кількох старинних Евангелій, на основі ось яких видань:

V. Jagic: Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae Codex Marianus glagoliticus charakteribus cyrillicis transcriptum. Berolini MDCCCLXXXIII. Скороч.: Мар. —

V. Jagić: Quattuor evangeliorum Codex clagoliticus olim Zographensis, nunc Petropolitanus charakteribus cyrillicis transcriptum. Berolini, MDCCCLXXXIX. Скороч. Зогр. —

J. Črnčic: Assemanovo izborno Evangjelje, v Rimu 1878. — Скороч.: Ассем.

Остромирово Евангеліе 1056—1057 г. хранящееся въ импер. публ. библ. иждивеніемъ петербурскаго купца Ильи Савинкова. СПБ. 1883. Скороч. Остром.

В. Щепкинъ: Саввина книга. Съ прилож. 4-хъ фототип. снимковъ. СПБ. 1903. Скороч: Сав.

Арх. Амфилохій: Четверо Евангеліе Галичское 1144 г. сличенное съ древнеславянскими рукописными Евангеліями XI—XVII в. и печатными: Острожскимъ 1571 і т. и. Москва 1882. — Скороч.: Гал. —

Городиське (Бучацьке) Евангеліє — цитую на основі безпосередніх виписок із рукописі. Скороч.: Город. —

J. Hanusz: Eine Unbekannte altslovenische Handschrift [Archiv für slav. Philol. VI. 118—119]. Виписки із галицького Евангелія з XV—XVI в. — Скороч. Гал. XV.

Льуба Стојановић: Миросьлављево јеванђеље издање Кр. Александра I. Беогр. 1897.

Aem. Kaľužniacki: Evangelium Putnanum. (Monumenta linguae paleoslovenicae collectta et in lucem edita I. Vindob. MDCCCLXXXVIII.

Листок 1. стор. 1. стовпец α.

Перший рядок перетятий.

а) [ихъ вопіющихъ къ немоу]
д҃нь и нощь и терпить[1]) но
гл҃ю вамъ ѧко створи(ть)
месть[2]) въ скорѣ:... ѿ л҃ꙋ
зі.

б) Рч҃ г҃ь притчю сию чл҃къ
(нѣкъıи добра рода и)[3])
де на страноу далече:
приıати цр҃тво[4]) и въ
зврати сѧ[5]) призва[6])же
і҃ рабъ своихъ (въдасть) имъ[7]) і҃
мнасъ и р҃е к нимъ кꙋ
плю дѣите дондеже пр
идоу а р҃ажане[8]) невидѧ
хоу[9]) его и послаша м҃л
твꙋ[10]) в слѣдъ его гл҃ще не

Листок 1. стор. 1. стовпец β.

приде в҃ тръıи гл҃ѧ
мнасъ твоıа[1]) г҃и створи
е҃ мнасъ р҃е же томꙋ
тъı боуди е҃ ю градъ

а) З Еванг. Луки гл. XVIII, 7.

[1]) Сав.: трьпитъ по нихъ; Мар.: тръпитъ; Остр.: трьпить на нихъ; Миросл.: трьпить по нихь.

[2]) Так в Мар.; Сав. і Гал.: мьсть.

б) З Ев. Луки XIX, 12—18.

[3]) Текст нечиткий; доповн. з Гал. Ев.

[4]) Мар.: црствие; Гал.: собѣ ць҃ѥ.

[5]) Гал.: звратїти сѧ.

[6]) Мар. і Гал.: призвавъ же.

[7]) Пропущено: въдасть; доповн. з Гал. Ев.

[8]) Зогр., Мар.: граждане.

[9]) Так, похибка, зам. ненавидѧхоу ѥго.

[10]) В Гр. тексті: πρεσβείαν; Мар. і Зогр.: молитвѫ; Гал. м҃лтвоу.

[1]) Мар.: твоѣ.

вл . . . . . .[2]) и приде (дроу)
гъıи глѧ г҃и мнасъ тво
ꙗ[3]) юже имѣхъ положи
на оупрусѣ[4]) оубоꙗхъ
сѧ[5]) ѧко чл҃вкъ ꙗръ[6]) єси
въземлеши єгоже не по
ложивъ[7]) и жнеши єго
же не сѣꙗвъ[8]) и гл҃а ему
ѿ оустъ твоихъ соужю[9])
ти злъıи рабе· вѣда
ши[10]) мѧ ѧко чл҃ка[11])

Листок 1. стор. 2. стовпец *α*.

ѧко всѧкомоу[1]) имоу
щемоу[2]) дадѧть:[3]) а ѿне
имоущаго єже имать[4])
ѿимоуть[5]) ѿ него си гл҃
ѧ возгл҃си имѣꙗ оуши
слъıшати да слъıшить:·
а) соу҃ з҃і сѵаеѿ лу҃
Рче г҃ь своимъ оучн҃

---

[2]) Мар. і Зогр.: область імъı надъ десѧтьѫ градъ; Гал.: ъıт боуди надъ с҃ю градъ.

[3]) Мар.: твоѣ.

[4]) Зогр. і Мар.: положенѫ въ оубрусѣ; Гал.: юже имѧхъ положеноу въ оуброусѣ.

[5]) Мар, Зогр. і Гал.: боѧхъ бо сѧ тебе.

[6]) Зогр. і Мар.: ѣръ.

[7]) Мар.: положъ; Зогр. і Гал.: положь.

[8]) Зогр.: сѣавъ; Мар.: сѣвъ; Гал.: сѣꙗвъ.

[9]) Зогр., Мар.: сѫждѫ; Гал.: соужю.

[10]) Мар.: вѣдѣаше; Гал.: вѣдѧше.

[11]) Мар.: ѣко азъ члвкъ ѣръ есмъ.

[1]) Мар.: всѣкомоу.

[2]) Мар.: имѫщюмоу.

[3]) Зогр., Мар.: дадѧтъ.

[4]) Зогр., Мар.: иматъ.

[5]) Мар.: ѿимѫтъ; Гал.: ѿиметьсѧ.

а) З Еванг. Луки гл. XX, 45–47.

комъ· внемлѣте[6])
ѿ книжникъ·[7]) хотѧ
щихъ въ одежахъ[8]) хо
дити· любѧщихъ[9])
цѣлованьꙗ[10]) на торжи
щихъ· прѣдсѣданьꙗ[11]) на
соньмищихъ . . . .

Листок 1. стор. 2. стовпец β.

а) . . . . . (ва)мъ ѧ
ко вдовица[1]) си оубогаꙗ[2])
боле всѣ(хъ) въверже[3]) (вси бо)[4])
ѿ и҃збытка своего[5]) въве
ргоша[6]) в даръı[7]) · а си ѿ ли
шѣньꙗ своего все имѣ
нье[8]) свое въверже еже[9]) им
аше:[10]) си гл҃ѧ възгл҃си имѣ
ꙗ оуши слъıшати да слъı
шить: Нѣ҃ з҃і ѿ лу҃

---

[6]) Сав.: внимаіте собѣ; Мар.: внемлѣте.
[7]) Сав.: кънижъникъ.
[8]) Мар. і Сав.: одеждахъ; Гал.: одежѧхъ.
[9]) Так і в Сав.
[10]) Мар.: цѣлованиѣ; Сав.: цѣлованиꙗ.
[11]) Сав.: прѣждезъваниꙗ на ѻбѣдѣхъ; Мар.: прѣдсѣданиѣ; Остр., прѣдсѣданиꙗ.

а) З Еванг. Луки гл. XXI, 3—4.
[1]) Мар.: въдовицѫ.
[2]) Мар.: оубогаѣ.
[3]) Мар.: въвръже; Сав., Остр. і Гал.: въврьже.
[4]) Нечит.; доповн. з Зогр. і Мар.
[5]) В Сав. пропущено.
[6]) Мар.: въвъръгоша; Остр. і Гал.. въвьргоша.
[7]) Мар. додано: бж҃иꙗ; Остр.: въ даръ бг҃оу.
[8]) Зогр.: лишеньѣ; Мар.: лишениѣ; Сав.: ѹбожъства; Гал.: лишеньѧ; Остр.: лишениꙗ.
[9]) Мар.: имѣнне; Зогр.: имѣнье; Остр. имѣниѥ.
[10]) Так в Остром.; ті слова пропущені в Сав. і Гал.; Мар.: имѣ; Остр.: ѥже имѣаше.

б) Рч҃е г҃ъ притчю сию чл҃
вка · в҃ · внидоста[11]) въ
цр҃квь помолитъ сѧ є
динъ дарисѣи[12]) а другъ
ıи[13]) мытарь · фарисѣи же

Листок 2. стор. 1. стовпец *а.*

а) вье ѿ сложѣньıа[1]) всего
мира къзалъкахъ[2]) бо с(ѧ)
дасте ми ıасти вж(ѧ)да
χ сѧ[3]) напоисте[4]) мѧ · стра
ненъ[5]) бѣхъ и въведосте[6])
мѧ нага одѣсте мѧ[7])
боленъ[8]) и посѣтисте ме
не · и в темници[9]) бѣхъ
придосте[10]) ко[11]) мнѣ тог(да)[12])
ѿвѣщаютъ[13]) емоу и(ра)

б) З Евanг. Луки гл. XVIII, 10.

[11]) Зогр.: кънидосте; Мар.: къниджте; Сав.: внидоста; Остр.: къзидоста.

[12]) Зогр. і Гал.: фарисѣї; Мар., Мирос.: фарисѣи; Остр.: фарисеи.

[13]) Зогр.: дроүгъı. Тут буква ъı розділена на свої складові части: ъ + ı

а) З Ев. Маѳея XXV, 34—37.

[1]) Мар. і Зогр.: съложенıѣ; Сав.: съложенıѧ; Остр.: сложенıа; Гал.: сложеньѧ.

[2]) Мар.: кзалкахъ; Зогр.: къзлкахъ; Остр.: къзалкахъ бо сѧ.

[3]) Мар., Зогр., Остр., Арх. 1092, Добр. 1164: къждѧдахъ; Сав.: кьждѧдахъ; Гал.: къжчѧдах'.

[4]) Сав.: и напоисте.

[5]) Зогр.: страннъ; Мар.: странєнъ; Остр. і Гал.: страньнъ.

[6]) Так в Зогр. і Остр.; в Мар.: кькѣсте.

[7]) Мар., Зогр., Гал.: нагъ и одѣсте ми; Сав. і Остр. нагъ и одѣсте мѧ.

[8]) Мар., Зогр., Сав., Остр. і Гал.: болѣхъ.

[9]) Сав.: тьмници; Остр.: тьмьници; Гал.: тьмнїцї.

[10]) Так в Зогр., Асс., Остр.; Мар.: придете.

[11]) Мар., Зогр., Гал.: къ.

[12]) Гал.: тъгда.

[13]) Гал.: ѿвѣщмютъ; Остр.: Отъкѣщаѭтъ.

веднии[14]) гл҃ще: г҃и когда
тѧ видѣхомъ алчю
ща[15]) и напитахомъ[16]) ли
жажюща[17]) и напоихом

Листок 2. стор. 2. стовпец *α*.

а) подобите[1]) сѧ оубо имъ
вѣсть бо оц҃ь вашь их[2]) же
требоуеть[3]) прѣ(дъ)[4]) прошѣ
ньꙗ[5]) вашаго[6]) тако оубо мо
(лите сѧ вы)[7]) ѿче нашь[8])
иже еси[9]) на нбх҃ъ[10]) да ст
ть[11]) сѧ имѧ[12]) твоѥ да придеть црсцт[13])
(віе твоіе[14]) да бꙋ
(д)еть[15]) волѧ[16]) твоꙗ[17]) ѧко[18])

---

[14]) Так в Зогр., Остр.; Мар. і Сав.: праведьници.

[15]) Зогр.: алчѫшта; Мар., Сав.: алчѫща; Гал. алчющѧ; Остр.: алчѫща.

[16]) Сав.: напитѣхомъ.

[17]) Мар., Сав. і Остр.: жѧждѫща; Зогр.: жѧждѫшта.

а) З Ев. Маѳея VI, 8—13.

[1]) В Гал. се слово пропущено.

[2]) Мар.: ихъ.

[3]) Мар., Зогр.: трѣбоуете; Остр. і Гал.: трѣбоуѥте.

[4]) Зогр., Остр.: прѣжде; Гал.: прѣже.

[5]) Мар. і Зогр., Миросл.: прошениѣ; Сав., Остр.: прошениꙗ; Гал.: прошеньꙗ; Путн.: прошѣньꙗ.

[6]) Зогр., Остр. і Гал.: вашего.

[7]) Нечит.; доповн. з Гал. Ев.; так само в Зогр., Мар., Остр.: молите вы сѧ.

[8]) Мар.: нашъ.

[9]) Мар.: си; Гал. XV: е҆си.

[10]) Зогр. і Мар.: небесехъ; Остр., Гал. XV. н҃бсехъ; Пут.: небесѣхъ.

[11]) Мар. Зогр. і Сав.: с҃тнтъ сѧ; Остр., Пут.: ст҃ить сѧ.

[12]) Гал.: да сѧ ост҃їть їмѧ.

[13]) Слова: да придеть црсцтк дописано над рядком.

[14]) Мар.: цс҃ресткне; Остр.: цр҃сткнѥ; Гал.: цр҃сткьѥ твоѥ.

[15]) Сав., Мар., Зогр.: придетъ, бѫдетъ; Путн.: приидеть.

[16]) Зогр.: волѣ; Мар., Сав., Миросл.: волѣ.

[17]) Зогр. і Мар.: твоѣ; Остр.: волꙗ твоꙗ; Заг. XV: бѫдеть волѣ твоа̀.

[18]) Сав. і Гал.: ꙗко; Зогр., Мар.: ѣко; Гал. XV: ꙗ҆ко. Остр.: ꙗка.

(н)а нб҃ѣ[19]) така[20]) и на земли[21])
(х)лѣбъ на҃[22]) наставьша
го дн҃е[23]) даже[24]) намъ дн҃е[25])
и остави[26]) намъ долгъı[27])
наша[28]) ако[29]) же[30]) мъı оста
вл҃емъ[31]) долгъ[32]) долж[33])

Переведена аналіза тексту та порівнання його із иншими перекладами Евангелія показує нам, що хоч Городиський Відривок Евангелія не великий, — всеж таки продерлися в ньому через церковно-словянський підклад такі діялєктольогічні прояви, що дають підставу зачислити сей фрагмент до староукраїнських памятників.

Територія, де він був написаний, — се південна Волинь, найправдоподібнійше Городище. Час написання — XII або XIII вік. Як палєографічні, так і граматичні його прикмети та переважно

---

[19]) Сав., Зогр., Мар.: ибс҃и.

[20]) В Зогр., Мар., Сав. се слово пропущено. Остром.: ꙗка. Арханг.: ака.

[21]) Ассем. і Мар.: земи.

[22]) Зогр., Остр.: нашь; Мар.: нашъ.

[23]) Мар.: наставъшаго дьне; Сав.: наставъшаго дьне; Миросл.: наставьшаго дне даждь; Зогр. і Карп. XIII в.: настоꙗштъ . . . (дальше пропущено). Ассем.: насѫштьны; Остр. насѫщьнъıи; Арх. 1092: на соу҃шьнъıи дйь; Гал. Ев. XV: насꙋшныи; Город. (Буч.) Ев.: бъıтьнъıи дажь намъ на всѧкъ дйь (л. 39 β, γ). Гал. Ев. 1144: хлѣбь нашь достоинъ естко҃у дажь намъ дьнесь (τὸν ἄρτον ἡμοῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον). Путн.: хлѣбъ нашь прѣидо҃ущии. Добр. 1164: . . . достоинъ дажь.

[24]) Мар.: даждъ; Путн.: даиже; Зогр., Гал.: даждь.

[25]) Мар.: дънесь.

[26]) Так в Сав., Остр., Арх., Город. і Гал. XV: остаки; Миросл.: остаки дльги наше. Зогр., Мар. і Гал.: отъпо҃сти — отъпо҃щаемъ. Гал.: ѿпо҃щаемъ длъжьникомъ.

[27]) Зогр.: дльгъı; Мар., Сав., Остр.: длъгъı.

[28]) Сав., Остр.: нашѧ.

[29]) Зогр., Мар. ѣко.

[30]) Сав.-Мар. пропущено; Гал. і Путн.: и.

[31]) Сав.: оставлѣ҃мъ; Остр. оставлаемъ.

[32]) В Зогр., Мар., Сав. і Остр.: се слово пропущено.

[33]) В Город. (Буч.) Ев. се речення перекладено ось як: остави намъ грѣхъı наша ꙗко же и мъı оставлѧемъ всѧкомо҃у должнико҃у нашемо҃у.

архаїчний підклад церковно-словянського тексту промовляють скорше за другою половиною або кінцем XII в.

В сімї церковно-словянських перекладів Евангелія занимав сей затрачений памятник визначне місце і відзначувався старинною основою, компромісово-еклєктичним відношенням перекладчика до своїх церковно-словянських первовзорів і пробами самостійної концепції перекладу. В графіці бачимо замітну послідовність.[1])

[1]) Зазначую з подякою, що п. проф. др. С. Смаль-Стоцький прочитав коректурні листки сеї праці і поробив авторови деякі цінні замітки. О. К.

ГОРОДИСЬКИЙ (ХРИСТИНОПІЛЬСЬКИЙ) АПОСТОЛ.
З ГОЛОВНОГО КОДЕКСУ.

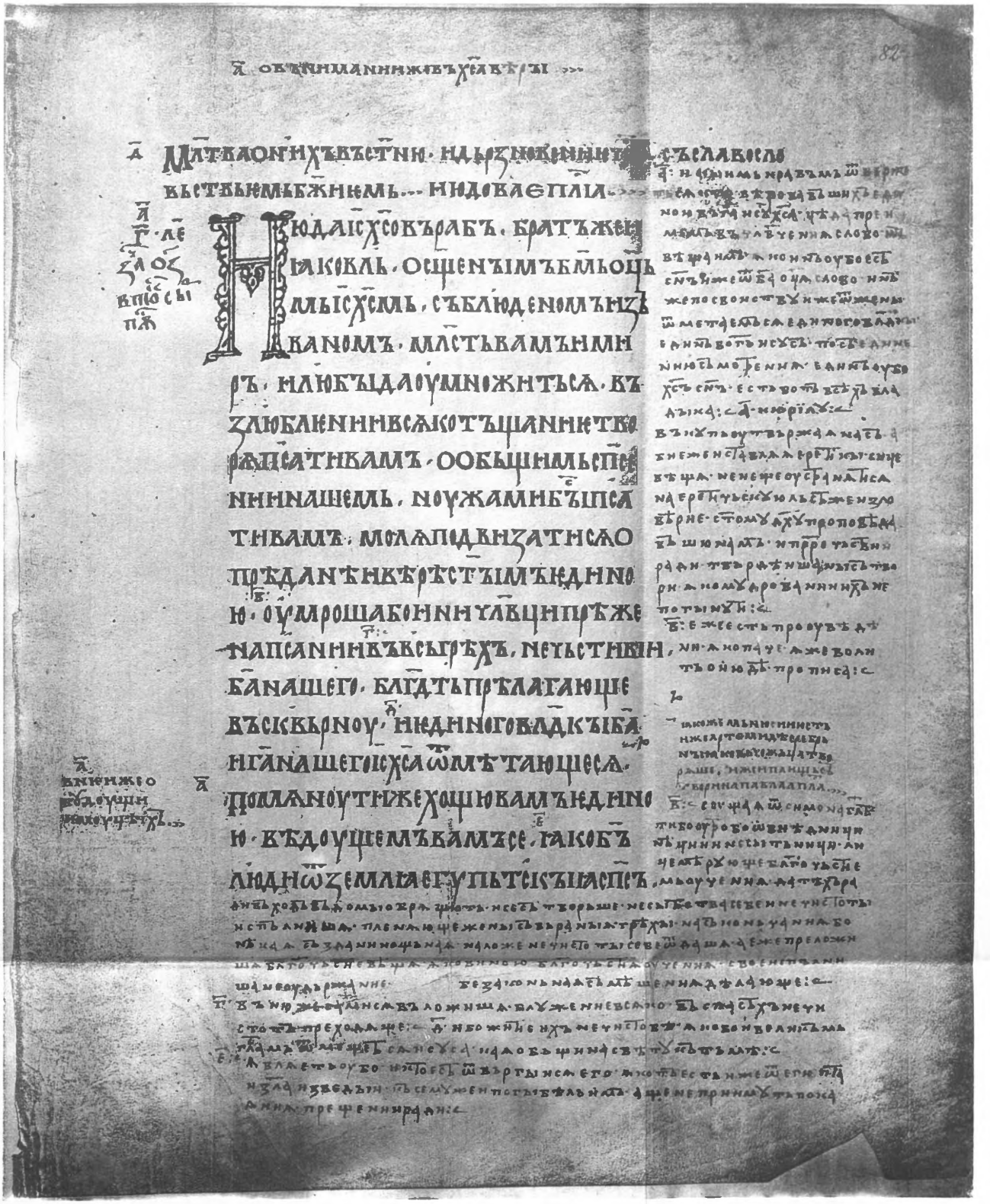

ГОРОДИСЬКИЙ (ХРИСТИНОПІЛЬСЬКИЙ) АПОСТОЛ
З КИЇВСЬКОГО ВІДРИВКА.

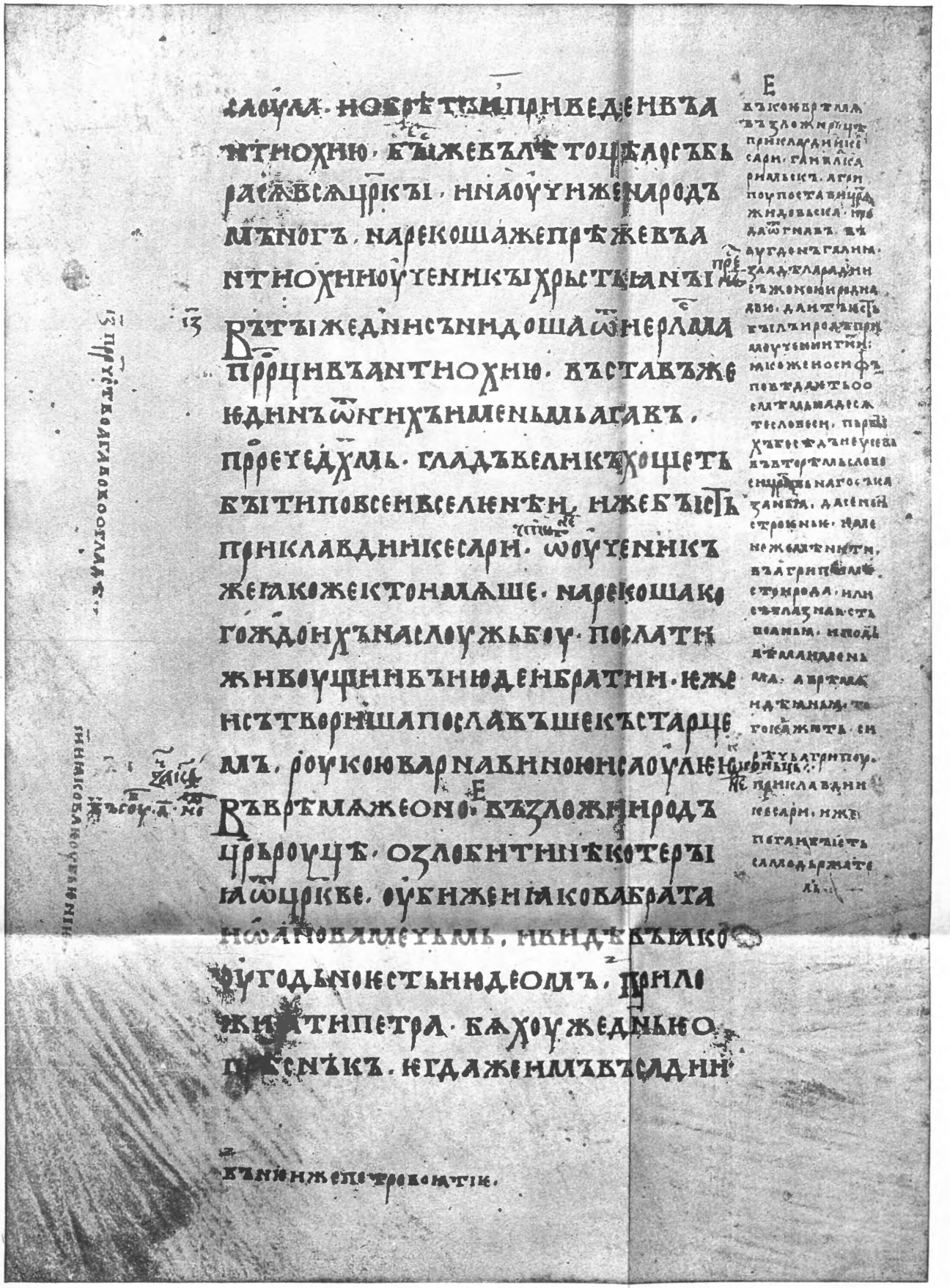

ГОРОДИСЬКІ ВІДРИВКИ ЄВАНГЕЛІЯ XII-XIII В.

Лист 1. стор. 2.

а. в.